

คำชี้แจง

ในการที่มีครูและนักเรียนโดยมาก ต้องการให้มหาวิทยาลัย วิทยาลัย พิมพ์หนังสือแบบประกอบการเรียนขึ้น และในการที่มหาวิทยาลัย ให้พิมพ์วิธีเรียงความแก่กระทู้ธรรมชั้น โทนั้นนั้นสมควรชี้แจงให้ทราบไว้ ดังนี้

๑. หนังสือนี้ หลวงอรรถโยธินปริชา (กถิน อรรถโยธิน ป. ๖) ได้เรียบเรียงขึ้นมอลิขสิทธิ์ให้มหาวิทยาลัย ณ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๖ แต่ยังไม่ได้พิมพ์ จนผู้เรียบเรียงได้ถึงมรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ จึงได้พิมพ์ขึ้นในปีนี้.

๒. ผู้เรียบเรียงได้ให้ชื่อหนังสือไว้ก่อนว่า " หนังสือเรียนรู้และคู่คิด " แต่ข้าพเจ้าได้เปลี่ยนว่า " วิธีเรียงความแก่กระทู้ธรรมชั้นโท " เพื่อให้ตรงกับเรื่อง และได้แก้ไขถ้อยคำสำนวนในที่สมควรและจำเป็น พร้อมทั้งได้จัดการขอลิขสิทธิ์จากท่านเจ้าของวรรณกรรมที่นำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือนี้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงมีส่วนในอายุ ลิขสิทธิ์แห่งวรรณกรรมนี้ด้วย.

๓. จำนวนเลขภายในวงเล็บเหลี่ยม เช่น " ปญญา เจนํ ปสาสติ [๒๕๖] " เป็นต้น หมายความว่า เลขลำดับข้อในพุทธศาสนาสุภายิต เล่ม ๑ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๔๗๗ ส่วนบันทึกเชิงอรรถที่ลงไว้ว่า " คำแนะนำ ฯ หน้า ๕๐ " เป็นต้น ฟังทราบว่า " คำแนะนำเรียงความแก่กระทู้ธรรมของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๘ ของมหาวิทยาลัย " .

๔. ข้าพเจ้าขอแนะนำว่า เมื่อครูได้ทราบวิธีเรียงความนี้แล้ว ควรอธิบายสอนนักเรียนให้พิศดารต่อไปอีกชั้น ๑ ส่วนนักเรียนเมื่อได้อ่านแล้ว ควรหัดเรียนเชื่อมความให้ครูหรือผู้ตรวจแก้ต่อไป.

๕. หนังสือนี้ได้แสดงวิธีเรียงความเชื่อมสุภายิตไว้ถูกต้อง และถี่ถ้วน จึงเป็นที่เชื่อว่า จักอำนวยประโยชน์แก่ครูและนักเรียนตาม

สมควร.

ในที่สุดนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณท่านผู้ให้ลิขสิทธิ์วรรณกรรม ซึ่งนำมาเป็นตัวอย่างในหนังสือนี้ และถ้าหนังสือนี้จักอำนวยกุศลสมบัติ อย่างใดอย่างหนึ่งไซ้ ขอกุศลสมบัตินั้นจงสำเร็จเป็นहितสุขแก่หลวง- อรรถโยธินปรีชา ตามคติวิสัยทุกประการ.

พระมหาทองสืบ จารุณโณ

หัวหน้ากองตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย

๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๓๘

คำนำ

(พิมพ์ครั้งที่ ๕/๒๕๐๘)

ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้ปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น มีหลายแห่ง ที่ต้องตัดออกแล้วแต่ใหม่ขึ้นแทน บางแห่งก็ตัดออกเลย บางแห่ง ก็เพิ่มใหม่เข้ามา บางแห่งก็คงรูปเดิมไว้ พึงเห็นเช่น :-

ก. ความเบื้องต้น ตัดจำนวนเก่าออก แต่ใหม่ขึ้นแทนบ้าง คงรูปเดิมไว้บ้าง เพราะบางตอนขัดกันกับวิธีการที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน บางตอนก็ยิ่งเข้ากันได้.

ข. องค์กรที่ ๑ ตัดจำนวนเก่าออกหมด แต่ใหม่แทน เพราะขัด กับวิธีการปัจจุบันเกือบทั้งหมด จึงตัดออก แต่ใหม่โดยเลียนแบบเก่า บ้างในที่ซึ่งพอจะเข้ากันได้.

ค. องค์กรที่ ๒ คงรูปเดิมไว้ เปลี่ยนแต่คำพูดบางคำให้สอดคล้อง กับแบบใหม่ และเพิ่มหลักสำคัญของการแต่งทำนองเทศน์ข้อ (๑) กับข้อ (๘) เข้ามา.

ฅ. องค์กรที่ ๓ คงรูปเดิมไว้ เปลี่ยนและเสริมคำพูดบางคำ และ

ตัดข้อความตอนปลายขององค์นี้ออกเสียครึ่งข้อ ๔ เพราะปัจจุบันนี้ไม่ได้ใช้ตามแบบนั้นแล้ว, และได้เพิ่มอธิบายคำสั่งของสนามหลวงบางตอน กับข้อที่นักเรียนจะต้องใส่ใจเป็นพิเศษเข้ามา.

ง. บทเรียนคงรูปเดิมไว้ทั้งหมด.

จ. คำสำหรับเชื่อม เปลี่ยนแต่หัวข้อเรื่องให้เข้ากับแบบใหม่ นอกนั้นคงรูปเดิมไว้.

กองตำราฯ ขอแสดงความขอบใจพระมหาอุบล นนุทโก ป.ธ. ๘ วัดบวรนิเวศวิหาร ผู้รับภาระอันนี้ไปจัดทำให้ตามความประสงค์ของแผนกตำรา หวังว่า หนังสือนี้คงอำนวยประโยชน์แก่บรรดาครูและนักเรียนธรรมสืบต่อไป.

กองอำนวยการ

มหามกุฏราชวิทยาลัย

กรกฎาคม ๒๕๐๘

วิธีเรียงความแก้กระทู้ธรรมชั้นโท

ความเบื้องต้น

ตั้งแต่สนามหลวงแผนกธรรม ได้ประกาศให้ใช้หนังสือพุทธ-
ศาสนสุภาษิต เล่ม ๒ เป็นหลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นโทแล้ว
เวลาออกข้อสอบได้ท่านออกเพียงข้อเดียว แต่มาในรูปคาถาคือครบ
ทั้ง ๔ บาท (อันต่างจากสมัยก่อนซึ่งท่านออกไม่ครบคาถา คือคัดเลือก
ออกมาเพียง ๒ บาท ท่านเรียกว่า ๒ ข้อ) มีคำสั่งบังคับไว้ว่า

" แต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร อ่างสุภาษิตอื่น
มาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ ข้อ และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่ง
สุภาษิตนั้นด้วย ห้ามอ่างสุภาษิตซ้ำซ้อนกัน แต่จะอ่างซ้ำคัมภีร์
ได้ไม่ห้าม สุภาษิตที่อ่างมานั้นต้องเรียงเชื่อมความให้สนิท
ติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง

ชั้นนี้ กำหนดให้เขียนลงในกระดาษสอบ ตั้งแต่ ๑ หน้า
(เว้นบรรทัด) ขึ้นไป "

ตามคำสั่งนี้ จะเห็นได้ว่าการเรียงความแก้กระทู้ธรรม น.ธ.
โท และ ธ.ศ. โท นั้น มีข้อสำคัญที่นักเรียนจะพึงกำหนดหมาย ๓
ประการ คือ :-

๑. ต้องเรียงเชื่อมความให้สนิทติดต่อสมเรื่องกับกระทู้ตั้ง.
๒. แต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร.
๓. อ่างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ ข้อ และบอกชื่อ

คัมภีร์ที่มาแห่งสุภานิตนั้นด้วย ไม่อ้างสุภานิตซ้ำซ้อนกัน แต่
อ้างซ้ำคัมภีร์ได้.

ทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นองค์แห่งการเรียนความแก้กระทู้ธรรม
น. ธ. โท และ ธ. ศ. โท ในการแต่งของนักเรียน ถ้าไม่ครบองค์ ๓
คือขาดเสียแต่องค์ใดองค์หนึ่ง หรือเพียงแต่บกพร่องเท่านั้น เป็นอัน
ใช้ไม่ได้ เพราะฉะนั้น นักเรียนจะต้องตระหนักในองค์ทั้ง ๓ นั้นให้
มาก และองค์ที่ต้องตระหนักให้มากที่สุด ก็คือองค์ที่ ๑ คือเชื่อม
ความ เพราะเป็นองค์ที่สำคัญ เป็นองค์ที่เป็นเครื่องแสดงความรู้และ
ความสามารถของนักเรียน ในคราวสอบซ่อมและสอบได้ ครูและ
คณะกรรมการย่อมฟังเล็งถึงองค์นี้ก่อนทีเดียว และฟังเล็งมากที่สุด
ส่วนอีก ๒ องค์นอกนี้ ถึงจะสำคัญเหมือนกันก็จริง แต่ยังเป็นรอง
องค์ที่ ๑ เพราะฉะนั้น ในการเรียน นักเรียนต้องพยายามฝึกฝนองค์
ที่ ๑ ให้มากที่สุด และให้ชำนาญที่สุด ที่กล่าวมาแล้วนี้ ดูเป็น
ที่ไม่เอื้อเพื่อต่อองค์ที่ ๒ และองค์ที่ ๓ เลย อันที่แท้หาเป็นเช่นนั้นไม่
ความมุ่งหมายมีอยู่ว่า ถ้าได้ฝึกฝนองค์ที่ ๑ มากที่สุด และชำนาญ
ชำนาญที่สุดแล้ว ก็เป็นอันได้ฝึกฝนองค์ที่ ๒ และที่ ๓ ด้วยเหมือนกัน
เพราะองค์ทั้ง ๓ นั้นเกี่ยวเนื่องกันอยู่ในตัว ซึ่งนักเรียนคงจะทราบได้
ในภายหลัง.

แต่นี้ จักบรรยายองค์ทั้ง ๓ นั้นให้พิสดารออกไปสักเล็กน้อย
เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้ไว้ และเพื่อให้เป็นคู่มือสำหรับการเรียงความ
แก้กระทู้ธรรม หวังว่าคงจะเป็นประโยชน์บ้างไม่มากนักน้อย.

องค์ที่ ๑

เรียงเชื่อมความให้สนิทติดต่อกับเรื่องกระทู้ตั้ง
การที่จะเข้าใจในองค์ที่ ๑ นี้ นักเรียนพึงศึกษาให้เข้าใจ ภาพ
สังเขป ของกระทู้สำเร็จรูปเสียก่อน ดังต่อไปนี้
กระทู้ตั้ง

คำเริ่มต้น

ประเด็นที่ ๑

๑ เบื้องต้นตีความหมาย ประเด็นที่ ๒

อธิบายประเด็นที่ ๑

อ้างสุภาษิตมาประกอบ

อธิบายสุภาษิตที่อ้าง

น้อมเข้าหาประเด็นที่ ๑ อีก

นำไปเชื่อมกับประเด็นที่ ๒

๒ ท่ามกลางขยายความ อธิบายประเด็นที่ ๒

อ้างสุภาษิตมาประกอบ

อธิบายสุภาษิตที่อ้าง

น้อมเข้าหาประเด็นที่ ๒ อีก

นำไปเชื่อมกับประเด็นที่ ๓

(ถ้ามี)

๑ ที่เชื่อมสำคัญที่สุด

๒ ที่เชื่อม

๓ "

๑ ที่เชื่อมสำคัญที่สุด

๒ ที่เชื่อม

๓ "

เก็บใจความที่สำคัญทุก ๆ ประเด็นมาเรียงย่อติดต่อ
เป็นเรื่องสั้นบรรจุความมาก.

๓ ที่สุดสรุปความ

สมาทปนะ ชักชวนให้ปฏิบัติ.

ชักกระทู้ตั้งมารับสมอ้างเป็นการย้าหัวตะปู้ให้แน่น.

อธิบายภาพสังเขป

เมื่อนักเรียนเขียนกระทู้พร้อมทั้งคำแปลเรียบร้อยแล้ว ควร
เขียนคำเริ่มต้นเป็นการปรายหน้าธรรมาสน์สักเล็กน้อยก่อน ประมาณ
๒-๓ บรรทัดเป็นอย่างมาก.

อันดับแรก ก่อนที่จะเรียงความ นักเรียนพึงทำความเข้าใจใน
เรื่องของกระทู้ตั้งที่ท่านให้มานั้น โดยรอบคอบ ซึ่งเรียกกันว่า **ตีความ**
หมาย ตีให้แตกว่าในกระทู้นั้นมีธรรม มีบุคคล มีเหตุ มีผล เกี่ยว
เนื่องกันอย่างไรบ้าง แล้วคิดหาข้อธรรมที่จะนำมาแสดงพร้อมทั้งข้อ
อ้างหรือตัวอย่างสาธก แล้วจึงวางเค้าโครงหรือหลักเกณฑ์แยกเป็น
ประเด็น ๆ อย่างน้อย ๒ ประเด็น อย่างมาก ไม่มีจำกัดก็ประเด็นก็ได้
การวางหลักเกณฑ์นี้ประคจการวางแผนผังสร้างอาคารฉะนั้น.

อันดับที่ ๒ นักเรียนพึงพิจารณาเค้าโครงหรือหลักเกณฑ์ที่ตน
วางไว้ว่าควรจะต้องเติมเสริมต่ออย่างไร ตอนนี้อยู่เรียกกันว่า **ขยายความ**
แล้วก็แต่งขยายไปตามเค้าโครงนั้นเฉพาะประเด็นที่ ๑ ก่อน การขยายนี้
ต้องขยายให้เด่นชัดยิ่ง ๆ ขึ้น แต่ระวังอย่าให้พลความเหลือเพื่อเป็น
นำท่วมท่งฝักบุงโทรงเหร่ง การจะขยายให้เด่นชัดนี้จำต้องมีหลักมุ่งไป
หาหลักคือสุภามิต เราจะเอาสุภามิตบทใดมาอ้างก็ต้องพูดให้เนื้อความ

สนิทสนมกลมกลืนกับบทนั้น แล้วอ้างคือวางสุภายิตนั้นยืนยันไว้ แล้วอธิบายสุภายิตที่อ้างนั้นให้เนื้อความชัดเจน ไม่ใช่ยกมาวางไว้เฉย ๆ แล้วผ่านไป และอธิบายน้อมเข้าหาประเด็นที่ ๑ อีก เพื่อให้เนื้อความสนิทกับเรื่องของกระทู้ตั้ง เมื่อเชื่อมความในประเด็นนี้เรียบร้อยแล้ว พึงพลิกกลับไปดูเค้าโครงประเด็นที่ ๒ ว่าตนวางไว้อย่างไร แล้วก็พูดชักเนื้อความจากประเด็นที่ ๑ นำไปเชื่อมกับประเด็นที่ ๒ และอธิบายขยายความในประเด็นที่ ๒ ให้เด่นชัดยิ่ง ๆ ขึ้น อธิบายติดต่อกันไปโดยนัยนี้ทุก ๆ ประเด็น (โปรดสังเกตภาพให้ดี) การอธิบายขยายความไปตามเค้าโครงหรือหลักเกณฑ์เช่นนี้ มีอุปมาดั่งนางช่างผู้ฉลาดสามารถสร้างอาคารได้ตามแผนผังฉะนั้น.

อันดับที่ ๓ เมื่อนักเรียนมาแก้ขยายความให้กว้างออกไปชัดเจนดีทุก ๆ ประเด็นแล้ว ในที่สุดต้องวกกลับเข้าหาจุดเดิมอีก ตอนนี้เรียกว่า **สรุปความ** คือนักเรียนพึงพลิกกลับไปอ่านดูตั้งแต่ต้นจนตลอดแล้วเก็บใจความที่สำคัญทุก ๆ ประเด็นมาเรียงโดยย่อ ๆ ติดต่อเป็นเรื่องสั้น แต่บรรจุความมากให้พอเหมาะพอสัมกับกระทู้ตั้ง แล้วชักย้ายสำนวนชวนให้ผู้อ่านผู้ฟังหรือผู้ใคร่ในธรรมเกิดความเชื่อความเลื่อมใสสนใจปฏิบัติ แล้วยกเอากระทู้ตั้งมารับสมอ้างเป็นการย้ำหัวตะปู้ให้แน่น กระชับเข้าอีกครั้งหนึ่ง การสรุปความเช่นนี้ก็เพื่อจะให้รูปความแห่งกระทู้ตั้งงามยิ่งขึ้น เปรียบประดุจการสร้างอาคารเสร็จแล้ว หากยังไม่ได้ทำสีกียังดูไม่งาม ต่อเมื่อได้ทำสีให้พอเหมาะพอควรก็จะชวนให้น่าดูน่าชมยิ่งขึ้นฉะนั้น.

ธรรมคือขันตินั้นแปลว่าความอดทน หมายถึงอดคลื่นต่อหนาวร้อนหิว
กระหายเป็นต้น เรียกว่า **ทนตรากตรำ** เพราะคนเราเกิดมาจำต้องประกอบ
กรณียะกิจตรากแดดตรำฝนทนหิวกระหายเป็นต้นเพื่อการครองชีพ ๑ ต่อ
คลองถ้อยคำที่ผู้อื่นกล่าวมาไม่ดี เรียกว่า **ทนกระทบกระทั่ง** หรือ **ทน
เจ็บใจ** เพราะธรรมชาติมนุษย์ผู้อยู่รวมกันเป็นหมู่ย่อมจะมีการกระทบ
กระทั่งกันบ้าง อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจ็บช้ำน้ำใจ จำต้องอดทน
ให้อภัยแก่กัน เพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ๑ และต่อทุกขเวทนา
ที่หยาบซำกล้ำแฉิ่งอันเกิดในสรีระ ซึ่งให้เกิดความไม่สำราญบานใจ
จนถึงขนาดปลิดชีวิตเสียได้ เรียกว่า **ทนลำบาก** เพราะธรรมชาติ
ร่างกายต้องวิโรธปัจจัยมีแคลงเป็นต้น ย่อมจะเกิดการเจ็บไข้ได้ทุกข
ขึ้นบ้าง จึงจำต้องอดทน ไม่ทุรนทुरายต่อทุกขเวทนาจนเกินไป
เพื่อสะดวกแก่การพยาบาล ๑ ขันติทั้ง ๓ นี้มีอิทธิพลความยังให้อยู่ทับ
เป็นลักษณะ คือ ไม่แสดงกายวิการเป็นต้นให้ปรากฏในเมื่อกระทบ
หนาวร้อนเป็นต้น จึงเรียกว่าอิทธิพลขันติ ความอดทนด้วยการยับยั้ง
และยังมีขันติที่สูงขึ้นไปกว่านี้อีก เรียกว่า **ตติยขาขันติ** ขันติคือความ
ทนทานต่ออารมณ์ที่มาขัดแย้งต่าง ๆ อันนี้จัดเป็นขันติชั้นสูง เพราะหมาย
ถึงขันติทางจิตใจที่แข็งแกร่ง ไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ที่มาขัดแย้งให้ชอบ
ก็ตามให้ชังก็ตามให้หลงก็ตาม สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมี
พระขันติอย่างนี้ ดังที่ทรงปรารภถึงพระองค์เองเปรียบเทียบให้พระ-
อานนท์ฟัง แปลความว่า เราทนทานคำล่วงเกินได้ เหมือนอย่างช้างศึก
ที่ทนทานลูกศรซึ่งตกจากแฉ่งมาต้องกายในสนามรบ เพราะว่าคนส่วน

มากเป็นผู้ทูลคิดดังนี้. ก็แล ขันติซึ่งประการดังกล่าวมานี้แหละ จัด
เป็นประธาน เป็นตัวเหตุให้คุณธรรมอื่น ๆ บังเกิดและเจริญขึ้นตาม ๆ
กัน สมด้วยวจนประพันธ์อันมีมาในสวดมนต์ฉบับหลวงว่า

ศีลสมาธิคุณานัน ขนฺติ ปธานการณํ

สพฺเพปิ กุสลา ธมฺมา ขนฺตุยา เยา วฑฺฒนฺติ เต

ขันติเป็นประธานเป็นเหตุแห่งคุณคือศีลและสมาธิ กุศลธรรม
ทั้งปวงย่อมเจริญเพราะขันติธรรมเท่านั้น ดังนี้.

มีอธิบายว่า คุณธรรมมีศีลและสมาธิเป็นต้นจะเกิดขึ้นดำรงอยู่
หรือเจริญสืบต่อไปได้ ก็เพราะอาศัยขันติเป็นตัวสำคัญ หากขาดขันติ
เสียแล้ว คุณธรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นมิได้ แม้ที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่อาจ
ที่จะดำรงอยู่ได้ ย่อมเสื่อมสลายไปในที่สุด ต่อเมื่อบุคคลมาประกอบ
คือตั้งอยู่ในขันติธรรมดังกล่าวมา ท่านจึงเรียกว่า ขนฺติโก ผู้มีขันติ
กล่าวคือ ผู้มีความอดกลั้นต่อความตรากตรำอันเกิดแต่การประกอบ
อาชีพ, ต่อความเจ็บใจอันเกิดแต่คำเสียดแทง, ต่อทุกขเวทนาอันเกิด
แต่ความเจ็บไข้ได้ป่วย และมีความทนทานต่ออารมณ์ที่มาช่วยต่าง ๆ
ได้ นี่เป็นอธิบายในประเด็นที่ ๑ เมื่อมาทราบเนื้อความในประเด็น
ที่ ๑ เช่นนี้แล้ว ฟังทราบความในประเด็นที่ ๑ ต่อไป.

ในประเด็นที่ ๒ ซึ่งว่าย่อมนำประโยชน์มาทั้งแก่ตนทั้งแก่ผู้อื่น
นั้น มีอธิบายว่า บุคคลผู้มีขันติธรรมประจําใจดังกล่าวมานั้น จะประกอบ
กิจการใด ๆ ก็อดทนกระทำไปด้วยความเข้มแข็งไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค
และภัยอันตรายใด ๆ ทั้งสิ้น ถึงจะมีใครมาคิดร้ายหมายเวรทำให้เกิด

ทุกข์จากด้วยประการต่าง ๆ ก็ไม่คิดหาทางทำร้ายตอบแทน แต่ยับยั้งไว้ด้วยขันติและเมตตา พิจารณาโดยรอบคอบ แสวงหาความดีความชอบของเขา ไม่คิดในทางชั่วร้ายหมายอาฆาต อันจะก่อให้เกิดความวิวาทบาดหมาง ซึ่งเป็นทางก่อเวรภัยแก่กันและกันไม่มีวันสิ้นสุด เมื่อหยุดใจไว้ได้ เกรียทั้งหลายอันเป็นฝ่ายอนัตตาก็จะสงบระงับดับสูญไปตามด้วยเทศนานัยวิธีซึ่งมีมาในสวคมนต์ฉบับหลวง อีกบทหนึ่งว่า

เกวณปี ปาปान์ ขนฺติ มฺลํ นิกฺขตฺติ

ครทลหาทินัน มฺลํ ขนฺติ ขนฺติโก

ขันติย่อมตัดรากเง่าแห่งบาปทั้งสิ้น ผู้มีขันติชื่อว่าย่อมขุดรากแห่งความติเตียนและความวิวาทเป็นต้นได้ ดังนี้

ธรรมภาษิตบทนี้ชี้ให้เห็นว่า บาปคือความชั่วร้ายที่เป็นไปทางกาย เรียกว่ากายทุจริตเป็นต้น ย่อมจะเกิดขึ้นจากอกุศลมูลมีโลภะเป็นต้น เมื่ออกุศลมูลเกิดขึ้นแล้วจำต้องใช้ขันติเป็นเครื่องตัดบั่นทอนให้สงบ เมื่ออกุศลมูลสงบลงราบคาบ บาปทั้งหลายกล่าวคือความชั่วร้ายอันไม่เป็นประโยชน์ก็ก่อเกิดทั้งแก่ตนและคนอื่นก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ ดังนั้นผู้ที่มีขันติเป็นวิหารธรรมประจำใจ จึงชื่อว่าย่อมขุดรากแห่งความตำหนิติเตียนเสียได้ เพราะตนเองก็ติเตียนตนเองว่าเป็นคนชั่วโดยศีลเป็นต้นไม่ได้ บัณฑิตผู้รู้ใคร่ครวญทั้งหลายก็ติเตียนไม่ได้ และได้ชื่อว่าขุดรากแห่งความทะเลาะวิวาทเสียได้ เพราะได้ใช้ขันติอดกลั่นทนทานต่อความชอบ ความชัง และความเข้าใจผิดกันแก่กันและกันเสียได้ เมื่อขุดรากแห่งความชั่วอันเป็นฝ่ายอนัตตาคือสิ่งไม่เป็นประโยชน์

เสียได้แล้ว รากแห่งความดีงามซึ่งเป็นอรรถคือสิ่งเป็นประโยชน์กล่าวคืออโลภะเป็นต้น ย่อมเกิดขึ้นในจิต เมื่อเกิดขึ้นแล้วเขาก็ยอมทำพุดคิดแต่ในทางดีที่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่น ซึ่งเรียกว่ากายสุจริตเป็นต้น ก็ยอมนำมาซึ่งผลคือความสุขความเจริญ ทั้งแก่ตนและคนอื่นทั้งสองฝ่าย นี่เป็นอธิบายในประเด็นที่ ๒ เมื่อทราบอธิบายในประเด็นที่ ๒ เช่นนี้แล้ว ฟังทราบอรรถอธิบายในประเด็นที่ ๒ ต่อไป.

ในประเด็นที่ ๓ ที่ว่า ผู้มีขันติเชื่อว่าเป็นผู้ขึ้นสู่ทางไปสวรรค์และนิพพานนั้น อธิบายว่า ผู้มีขันติไม่ใช่จะนำประโยชน์อย่างธรรมดาสามัญในมนุษย์โลกนี้ ที่เรียกว่า มนุษย์สมบัติ มาอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังสามารถนำประโยชน์อย่างกลางซึ่งเรียกว่าสวรรค์สมบัติ และประโยชน์อย่างสูงซึ่งเรียกว่านิพพานสมบัติมาได้ด้วย เพราะเขาได้ดำเนินขึ้นสู่ทางไปสวรรค์และนิพพาน กล่าวคือศีล สมาธิ และปัญญา โดยที่มาใช้ขันติระงับยับยั้งทนทานในอารมณ์ต่าง ๆ ไม่เป็นไปในอำนาจแห่งอกุศลมูล ทำกุศลมูลให้เกิดมีขึ้นในจิต แล้วประพตีสุจริตทางกายวาจาอันจัดเป็นศีล ผู้มีขันติตั้งมั่นอยู่ในศีล ย่อมได้รับอานิสงส์คือเกียรติคุณอันงามในโลกนี้ชั้นหนึ่งแล้ว ตายไปยังได้ความบันเทิงใจในสวรรค์อีกชั้นหนึ่งเป็นแน่แท้ สมด้วยกระแสสาวกภายิต อันมีมาในขุททกนิกาย เถรคาถาว่า

อิเชว กิตุตี ลกติ

เปจจ สกฺเข จ สุมโน

สพฺพุตถ สุมโน ธีโร

สีเลสุ สุตมาหิโต

ผู้มีปรีชาตั้งมั่นในศีล ย่อมได้ชื่อเสียงในโลกนี้ ละไปแล้วก็ยอม

ดีใจในสวรรค์ เชื่อว่าย่อมดีใจในที่ทั้งปวง ดังนี้.

ก็ผู้มีปรีชาในภพนี้ ได้แก่ผู้ฉลาดรู้จักใช้ขันติธรรม ดำรงอยู่ในศีลอันเป็นมรรคไปสู่สวรรค์ ก็ย่อมจะได้ความสุขจิตบันเทิงใจในที่ทั้งปวง คือทั้งมนุษย์โลกและสวรรค์โลก ไม่ใช่แต่เท่านั้น ผู้มีขันติทำให้บริบูรณ์ในศีลแล้ว จิตใจย่อมสงบเป็นสมาธิไม่ฟุ้งซ่านด้วยปรีชญาณกิเลสอันเป็นเหตุมัวหมอง แต่นั้นปัญญาชั้นสูงก็จะผุดขึ้น หยั่งเห็นสภาวธรรมตามที่เป็นจริง เขาก็จักเกิดความเบื่อหน่ายคลายความพอใจในกองทุกข์ทั้งมวล เมื่อคลายความพอใจเสียได้นั้นแหละ เป็นทางแห่งโมกษะคือความหลุดพ้นจากทุกข์ ซึ่งท่านกล่าวว่านิพพาน เพราะดับเพลิงกิเลสเพลิงทุกข์ได้โดยประการทั้งปวง ผู้มีขันติชื่อว่าขึ้นสู่ทางสวรรค์และนิพพานด้วยประการฉะนี้.

รวมความตามที่ได้แสดงมานี้ก็จะเห็นได้ว่า บุคคลผู้มีขันติ คือผู้อดกลั้นต่อความตรากตรำ ในเพราะกระทำการงานเพื่อเลี้ยงชีพที่ดี ต่อความเจ็บใจอันเกิดแต่คำเสียดแทงก็ดี ต่อทุกข์เวทนาอันเกิดแต่ความเจ็บไข้ได้ป่วยเพราะความแปรปรวนแห่งสังขารก็ดี และทนทานต่ออิฎฐารมณ์ หรืออนิฎฐารมณ์ที่มาขู่หรือยุให้ชอบหรือให้ชังหรือให้หลงไหลเข้าใจผิดก็ดี ย่อมจะประกอบกรณียกิจอันเป็นเหตุนำประโยชน์ สุขสมบัติในทิฎฐธรรมกล่าวคือมนุษย์สมบัติมาให้แก่ตน โดยยังตนให้ตั้งอยู่ในกองแห่งโมกษสมบัติและให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ทั้งได้นำประโยชน์มาให้ผู้อื่นโดยที่ตนรู้จักยับยั้งชั่งใจ ไม่มุ่งร้ายหมายเวรก่อทุกข์สร้างโทษให้บังเกิดขึ้นแก่ผู้อื่นด้วยการประหัตประหารบ้าง หักล้างผลประโยชน์

ของผู้อื่นด้วยการขโมยบ้างเป็นต้น, ผลอันยิ่งกว่านั้นคือความรื่นเริง
บันเทิงใจในสวรรค์อันล้วนแต่เป็นทิพย์ ที่เรียกกันว่าสวรรค์สมบัติ
ตนก็จะต้องได้รับในเมื่อมีศีลสมาธิบริบูรณ์ และผลประโยชน์อย่างสูง
สุดคือพระนิพพานสมบัติ ตนก็ต้องเข้าถึงในเมื่อมีปัญญาเต็มรอบ
ครบถ้วน เป็นอันว่าผู้มีขันติยอมได้ประสบสุขสมบัติ ๓ อย่าง อย่างใด
อย่างหนึ่ง คือ มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ
โดยสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตน.

เพราะฉะนั้น ท่านสาธุชนผู้หวังความสุขความเจริญ ควรอบรม
ขันติธรรมให้เกิดมีขึ้นในตน แต่นั่นก็จักได้รับผลกล่าวคือประโยชน์ ๓
ตามที่แสดงมา แม้จะไม่ได้ครบทั้ง ๓ ได้เพียงแต่อย่างเดียวหรือสอง
อย่างก็ยังสามารถดี เมื่อได้เช่นนี้ก็จะสมกันกับกระทู้ธรรมภายิต
ที่ได้ลิขิตไว้เป็นนิกเขปบท ณ เบื้องต้นนั้นว่า

อตุตโณ จ ปเรตตจ

อตุถาวโห ว ขนฺติโก

สตฺถุโมกฺขคมฺ มคฺคํ

อารุพฺโห โหติ ขนฺติโก

แปลว่า ผู้มีขันติยอมนำประโยชน์มาทั้งแก่ตนทั้งแก่ผู้อื่น ผู้มี
ขันติชื่อว่าเป็นผู้ขึ้นสู่ทางเป็นที่ไปสวรรค์และนิพพานดังนี้ ซึ่งมีอรรถา-
ธิบายดังบรรยายมา ด้วยประการฉะนี้.

ข้อสังเกต

เมื่อนักเรียนสังเกตดูตัวอย่างสังเขปที่เขียนมานี้ ก็จะเห็นได้ว่า
กระทู้ตั้งเป็นส่วนสำคัญ คำพูดต่าง ๆ เราจะต้องอยู่ในกรอบขอบเขต
ของกระทู้ตั้ง โดยเฉพาะประโยคคือคาถา คือเบื้องหน้ากระทู้ที่อ้างมา

ประกอบนั้นแหละเป็นประโยชน์เชื่อมความที่สำคัญที่สุด และเมื่ออ้างกระทู้มาประกอบแล้ว ก็อธิบายความให้ไปเชื่อมกับข้อความในกระทู้ตั้งอีก แล้วจึงจะผ่านไปเชื่อมกับข้อความในประเด็นที่ ๒-๓ เป็นลำดับไปโดยนัยนี้ทุก ๆ ประเด็น และถ้าพลิกกลับไปดูภาพสังเขปก็น่าจะเห็นได้ชัดว่า ในประเด็นหนึ่ง ๆ มีที่เชื่อมความถึง ๓ แห่ง ๆ ที่ ๑ สำคัญที่สุด จึงทำช่องไว้กว้าง.

ตามที่กล่าวมานี้ก็พอจะชี้ให้เห็นที่เชื่อมความ และวิธีเชื่อมความตามจุดมุ่งหมายขององค์ที่ ๑ ที่ว่า "เรียงเชื่อมความให้สนิทติดต่อสมกับเรื่องของกระทู้ตั้ง" นักเรียนพึงศึกษาพิจารณาโดยถี่ถ้วนเถิด.

องค์ที่ ๒

แต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร

๑. ในชั้นต้น นักเรียนพึงทราบก่อนว่า การแต่งหนังสือมี ๔
ทำนอง คือ :-

- (๑) ทำนองอธิบาย
- (๒) ทำนองบรรยาย
- (๓) ทำนองพรรณนา
- (๔) ทำนองเทศน์ ที่ท่านเรียกว่าเทศนาโวหาร

ใน ๔ ทำนองนี้ ทำนองเทศน์เป็นยอดของทำนองอื่น ๆ และเป็นของ
ยากกว่าทำนองใด ๆ เหมือนกัน เมื่อแต่งทำนองเทศน์ได้แล้ว ก็เป็น
อันแต่งทำนองอื่น ๆ ได้ด้วย ราะเป็นยอดและเป็นของยากดังกล่าว
แล้ว นอกจากนี้ ทำนองเทศน์เป็นทำนองโดยตรงของพระ หรือ
กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ทำนองเทศน์เป็นทำนองที่เหมาะสมสำหรับน้อมนำ
พระพุทธศาสนามาสั่งสอนแก่พุทธมามกชน น่าจะเป็นเพราะเหตุดัง
กล่าวมาแล้วนี้ ท่านจึงได้แต่งเป็นทำนองเทศน์.

๒. การแต่งเป็นทำนองเทศน์นั้น มีหลักสำคัญ ๆ ดังจะกล่าว
ต่อไปนี้ :-

- (๑) ไม่ใช่ถ้อยคำกระทบตนและผู้อื่น.
- (๒) ไม่ใช่ถ้อยคำและสำนวนที่ห้วน ๆ สั้น ๆ.

- (๓) ไม่ใช่ถ้อยคำและสำนวนที่หยาบคาย.
- (๔) ไม่ใช่ถ้อยคำและสำนวนที่ตลกคะนอง.
- (๕) ไม่ใช่ถ้อยคำและสำนวนที่เป็นภาษาตลาด.
- (๖) ต้องใช้ถ้อยคำและสำนวนที่ไพเราะสละสลวย.
- (๗) ต้องใช้ถ้อยคำและสำนวนที่พอเหมาะพอดี.
- (๘) ต้องใช้ธรรมให้สูงขึ้นโดยลำดับ.
- (๙) ต้องใช้ศัพท์บ้างในที่ ๆ ควรใช้.

สำหรับเรื่องนี้ มีหลักอยู่ว่า ถ้าการใช้ศัพท์นั้นเห็นว่าจะกินใจ ผู้ฟังมากกว่าใช้คำแปล จึงค่อยใช้ ก็จงเทียบคุณค่าของคำดู คำใด ดีกว่าและเหมาะกว่า ฟังใช้คำนั้น ถ้าไม่ดีกว่าไม่เหมาะกว่า อย่าใช้เลย ทำให้รู้มรรmgrungร่งแปล่า ๆ ตัวอย่างเช่น " เนตติ " กับ " แบบอย่าง " " ติฏฐานุกติ " กับ " ตัวอย่าง " " อิฏฐารมณ " กับ " อารมณนำปรารธนา " " เบญจพิชกามคุณ " กับ " กามคุณ ๕ " " สัทธาปสาทะ " กับ " ความเชื่อความเลื่อมใส " ฯลฯ อนึ่ง เนื่องด้วยทำนองเทศน์ เป็นทำนองที่ไม่ควรใช้ถ้อยคำและสำนวนที่ห้วน ๆ สั้น ๆ สำหรับในที่ควรจริง ๆ จะใช้ทั้งศัพท์ทั้งคำแปลบ้างก็ได้ เพื่อขยายความให้ยาวออกไป และก็เพื่อไพเราะและสละสลวยอีกส่วนหนึ่งด้วย แต่ต้องระวังให้จงดี.

อนึ่ง ถ้าสามารถจะแต่งให้รับสัมผัสกันก็ได้ แต่ถ้าไม่สามารถก็ไม่เป็นไร เพราะข้อนี้มีไว้เป็น " กฎจำเป็น " ถึงดั่งนั้นก็ควรละเลยเสียทีเดียว ควรฝึกฝนตามแต่จะได้เพียงไร เพราะสัมผัสเป็น

ส่วนหนึ่ง ที่ทำให้ข้อความไพเราะ เป็นเครื่องจูงใจผู้ฟัง แต่ในเรื่องนี้ มีข้อสำคัญอยู่ว่า ถ้อยคำที่จะส่งและรับสัมผัสกันนั้น อย่าให้เก้อได้ เป็นอันขาด คืออย่ารับกันพร่าไป ควรมุ่งความเป็นใหญ่ ในที่นี้สมควรจะกล่าวสักเล็กน้อยว่า การส่งและรับสัมผัสที่จะจัดว่าดีนั้น ต้องได้ทั้งสัมผัสทั้งความ ถ้าได้แต่สัมผัส แต่สัมผัสที่ได้นั้นแหละ ทำให้ความเสียไป เช่นนี้ เป็นอันใช้ไม่ได้ทีเดียว.

๓. คำว่า " แต่งอธิบายเป็นทำนองเทศนาโวหาร " ตามคำสั่งนั้นเป็นการบังคับ เป็นคำสำคัญ และเป็นคำสั่งอย่างเด็ดขาด หมายความว่า ต้องแต่งเป็นทำนองเทศน์ ทั้งนี้ เป็นเครื่องแสดงว่าไม่ใช่ เพราะเหตุดังกล่าวแล้วในข้อ ๑ นั้นเท่านั้น น่าจะมีเหตุอย่างอื่นอีก เป็นต้นว่า เพื่อป้องกันสำนวนโวหารอย่างใหม่ที่ใช้อยู่ในหนังสืออ่านเล่นโดยมาก สำนวนโวหารอย่างนี้ไม่เหมาะไม่ควรสำหรับที่จะนำมาใช้ในการแก้กระทู้ธรรม เพราะเหตุไร ? เพราะกระทู้ธรรมเป็น สัตถะ คือเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจทั้งนั้น หรืออย่างน้อยก็มีใช้ เป็นอาสวะฐานียธรรม คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอาสวะ เมื่อเป็นเช่นนี้ สำนวนโวหารที่จะใช้ในการแก้กระทู้ธรรม ก็ต้องเป็นสัตถะด้วย จึงจะเหมาะสมควรกัน ส่วนสำนวนโวหารที่ใช้อยู่ในหนังสืออ่านเล่นนั้น ไม่ใช่สัตถะ และไม่ใช่เพราะเหตุไรนั้น ผู้ที่คุ้นเคยกับหนังสืออ่านเล่น ขอกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ในการแต่งเป็นทำนองเทศน์นั้น มีลักษณะสำคัญอยู่อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งนักเรียนควรทราบไว้เป็นแท้

คือ " แต่งอย่างเรียบ ๆ ใช้ถ้อยคำและสำนวนเรื่อย ๆ แต่ว่าทุกคำ และทุกตอน สามารถจะน้อมใจของผู้ฟังได้เป็นอย่างดี เพราะมีทั้งหลักแหลม ทั้งคมคายอยู่ในถ้อยคำเหล่านั้น " นี่เป็นลักษณะของ ทำนองเทศน์ ที่จะฟังยึดถือเอาเป็นหลักทั่วไป.

องค์ที่ ๒

อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ ข้อ ____

๑. นักเรียนทุกคนหรือแทบจะทุกคน คงอยากจะทราบว่า เพราะเหตุไร ในการเรียงความแก้กระทู้ธรรม สนามหลวง จึงมีความ ประสงค์ยิ่งนัก ให้อ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบ ตามที่ทราบกันอยู่แล้ว ก็คือ เพื่อสนับสนุนหรือส่งเสริมข้อความที่ตนกล่าวนั้นให้เด่นขึ้น ถ้า นึกดูแต่เพียงเฝิน ๆ ก็เพื่อเหตุนี้เท่านั้น แต่ถ้านึกให้ซึ่งลงไป จะเห็น ได้ว่า ท่านมุ่งผลที่ยิ่งกว่านั้น คือมุ่งอบรมอัธยาศัยของนักเรียนให้ทำ ะไรต้องมีหลัก ไม่ใช่ทำส่ง ๆ นี้เป็นผลที่ท่านประสงค์ยิ่งกว่าอะไร ทั้งสิ้น ถ้านักเรียนมีอัธยาศัยอย่างนี้ในความประพฤติทั่วไป ก็เป็น อันหวังความสวัสดิได้โดยแน่แท้ เพราะการทำอะไรอาศัยหลักนั้น กล่าวโดยเฉพาะ สำหรับการแก้กระทู้ธรรม นักเรียนย่อมทราบ แล้วว่า กระทู้ธรรมนั้น เป็นธรรมในพระพุทธศาสนา และเรื่อง พระศาสนาเป็นเครื่องเด็ดขาดบาดตาย จะพุดให้นอกกลุ่มนอกทางไปไม่

ได้ ต้องจำกัดคำพูดของตนให้อยู่ในกรรมในวงเท่านั้น นี่หมายความว่า พุคตามทีในพระพุทธานุศาสตร์ได้กล่าวได้อย่างไร ไม่ใช่พูดขึ้นใหม่ โดยทีในพระพุทธานุศาสตร์ไม่ได้กล่าวไว้เลย เหมือนอย่างจะพูดว่า " การฆ่าโจรใจร้ายทีทำประทุษกรรมและโจรกรรม นำความเดือดร้อนมาให้แก่ประชาชนนั้น หาเป็นปณาดิบาตไม่ เพราะเป็นบุคคลทีไม่พึงปรารถนาโดยแท้จริง " ดังนี้ ก็พูดได้ ถ้ามีสุภษิตในพระพุทธานุศาสตร์รับสมอ้างว่าไม่เป็นปณาดิบาตจริง แต่ถ้าไม่มีหรือมี แต่คนไม่สามารถจะนำมารับสมอ้างได้ เช่นนี้ พุคไม่ได้เป็นอันขาด เพราะเรื่องเช่นนั้น เป็นเรื่องสำคัญ เป็นเรื่องเด็ดขาดบาดตาย ขึ้นพูดขึ้น เป็นเกิดเรื่อง พึงทราบว่ การพูดอย่างนั้น เป็นการพูดเพื่อทำลาย มิใช่เป็นการพูดเพื่อก่อ ซึ่งผู้พูดทีดีไม่พูดเลย และถ้าปล่อยให้พูดได้ ผลร้ายก็จะพึงบังเกิดขึ้นเป็นแน่แท้ ในทีสุดถึงกับทำให้พระพุทธานุศาสตร์เสื่อมทรมทีเดียว สนามหลวงมอเห็นภัยอันจะพึงมีแก่พระพุทธานุศาสตร์อย่างนี้ จึงพยายามป้องกันด้วยการแก้กระทู้ธรรมทีต้องอ้างสุภษิตอื่นมาประกอบนี้.

ประมวลข้อทีกล่าวมา คงได้ความสั้น ๆ ว่ การพูดในทางพระศาสนา จะพูดตามชอบใจหรือตามใจชอบไม่ได้ ต้องพูดเข้าไปหาหลักหรือพูดจากหลักออกไป นี้แลเรียกว่า " มีหลัก " เป็นลักษณะของความเคารพอย่างสูง ซึ่งถ้านักเรียนคิดดูให้ดีแล้วก็จะเห็นความจริงข้อนี้โดยประจักษ์.

๒. ปัญหาเมื่ออยู่ว่ การเรียงความแก้กระทู้ธรรมนั้น ในที

เช่นไรจะต้องอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบ เพราะที่สำหรับอ้างมีอยู่ ถ้าอ้างไม่สมก็หาสำเร็จประโยชน์ไม่ ยิ่งกว่านี้ กลับจะทำให้เคอะเขินต่าง ๆ สู้ไม่อ้างดีกว่า ก็ในที่เช่นไรเล่า ต้องอ้าง ? กล่าวเฉพาะที่เป็นหลักสำคัญ ในที่ ๒ สถาน คือ :-

(๑) ในที่จำเป็น.

(๒) ในที่สมควร.

ในที่ ๒ สถานนี้แล ต้องอ้าง ถ้าไม่อ้างไม่ได้ โดยตรงกันข้าม ถ้าไม่ใช้ในที่ ๒ สถานนั้น ไปอ้างเข้า ก็ไม่ได้เหมือนกัน, นี้เป็นข้อที่นักเรียนควรใส่ใจและสนใจให้มาก, คำว่า " จำเป็น " และ " สมควร " ๒ คำนี้ ต่างกันอยู่ และต่างกันมิใช่น้อยทีเดียว: จำเป็นต้องอ้าง ถ้าไม่อ้าง เป็นเสีย, สมควรต้องอ้าง หากไม่อ้าง เป็นไม่ดี. โดยนัยนี้ คำว่า " จำเป็น " มีน้ำหนักมากกว่า คำว่า " สมควร " ซึ่งนักเรียนจะต้องฟังเสียงให้มาก. แต่นี้เป็นวาระที่จะแสดงว่า ในที่เช่นไร เรียกว่า ในที่จำเป็น และในที่เช่นไร เรียกว่า ในที่สมควร ในบทเรียนข้างท้าย ได้ยกตัวอย่างพระธรรมเทศนามาแสดงให้เห็นแล้วว่า ในที่เช่นไร เป็นที่จำเป็น และในที่เช่นไร เป็นที่สมควร นักเรียนจงดูจากตัวอย่างนั้นเถิด และจงพลิกกลับไปดูภาพสังเขปพร้อมทั้งตัวอย่างสังเขปข้างต้นด้วย ในที่นี้จักกล่าวอย่างที่เราเรียกว่าตีวงกว้างพอเป็นทางศึกษาของนักเรียนเท่านั้น.

(๑) ในที่ที่เกี่ยวกับการติชมก็ดี การตักเตือนสั่งสอนก็ดี เช่นนี้เรียกว่า " ในที่จำเป็น " ซึ่งจะต้องชักสุภาษิตมาอ้างให้จงได้

เพราะเหตุไร ? เพราะผู้ฟังเทศน์ ไม่ใช่นับถือผู้เทศน์เป็นส่วนตัวโดยแท้จริง นับถือพระศาสนาต่างหาก ถ้าไม่อ้างสุภายิตอื่นมาประกอบการติชม และการตักเตือนสั่งสอนนั้น จะกลายเป็นของผู้เทศน์ไปหมด ไม่ใช่เป็นของพระศาสนา และถ้าลงได้กลาย เทศนาของตนก็หาศักดิ์สิทธิ์ไม่ เป็นอันไม่สำเร็จประโยชน์อะไร จริงอยู่ ผู้เทศน์ก็นำเรื่องจากพระศาสนานั้นเองไปเทศน์ มิใช่้นำจากอื่น แต่ข้อนี้จะลืมไม่ได้ว่า ผู้ฟังเทศน์มีหลายชนิด ชนิดที่สามารถจะนึกอย่างนั้นได้ก็มี ชนิดที่สามารถจะนึกอย่างนั้นได้แต่ไม่นึกก็มี ชนิดที่ไม่สามารถเลยทีเดียวก็มี เมื่อมีทางเสียดอยู่เช่นนี้ ในการติชมและตักเตือนสั่งสอน จึงต้องอ้างสุภายิตอื่นมาประกอบ เพื่อแสดงว่าการที่กล่าวอย่างนั้น ๆ มิใช่ผู้เทศน์กล่าวเอง มีคำกล่าวไว้ในพระศาสนาอย่างนี้ ๆ.

(๒) ในที่ที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องสลักสำคัญ อันล่อแหลมต่อปรีชาพาท อาจให้ได้แย้งทุ่มเถียง เช่นนี้ก็เรียกว่า "ในที่จำเป็น" เหมือนกัน ซึ่งจะต้องอ้างสุภายิตอื่นมาประกอบให้จงได้ เพราะเหตุไร ? เพราะผู้ฟังเทศน์มี ๒ ประเภท คือ ประเภท ๑ ฟังเพื่อจะเก็บเอาความรู้ อีกประเภท ๑ ฟังเพื่อจะเก็บเอาความบกพร่อง ผู้ที่นับถือพระศาสนา แต่จิตใจยังห่างเหินต่อพระศาสนา ยังไม่เข้าถึงพระศาสนาโดยแท้จริง ย่อมเป็นบุคคลประเภทหลังนี้ เทศนาสำหรับบุคคลประเภทนี้ จึงต้องระวังให้จงหนัก ข้อความที่สลักสำคัญอันจะแสดงออกไป ควรให้อยู่ในกรอบแห่งสุภายิตทั้งนั้น ยิ่งเป็นพระพุทธรูปด้วยก็ยิ่งดี เพราะ

ไม่เพียงแต่จะป้องกันปรับปบาทเท่านั้น ยังเป็นเครื่องน้อมใจอีกส่วนหนึ่งด้วย ข้อนี้ พึงเห็นตัวอย่างที่พระอัสสชิแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระสารีบุตรครั้งยังเป็นปริพาชกเป็นอุทาหรณ์ พระอัสสชิได้แสดงว่า " ธรรมใดเกิดแต่เหตุ พระศาสดาทรงแสดงเหตุแห่งธรรมนั้น และ ความดับแห่งธรรมนั้น " ในลำดับนี้ ได้แสดงว่า " พระมหาสมณะ มีปกติตรัสอย่างนี้ " นี้เป็นแบบครูอันศิษย์ที่ดีควรจะต้องเป็นเนติ คือแบบอย่าง.

(๓) ในที่ที่ต้องการสนับสนุนคำที่ตนแสดงให้แจ่มแจ้งชัดเจน มีน้ำหนักหลักฐานยิ่งขึ้น เช่นนี้เรียกว่า " ในที่สมควร " ซึ่งจะต้องอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบให้ได้ เพราะเหตุไร ? เพราะผู้ฟังเทศน์โดยมาก ต้องการความรู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็น เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็เป็นฐานะที่ผู้เทศน์จะพึงแสดงให้ผู้ฟังได้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรมที่ควรรู้ควรเห็นเหมือนกัน ถึงผู้ฟังจะไม่ต้องการ ก็เป็นหน้าที่โดยตรงของผู้เทศน์จะพึงแสดงอย่างนั้น การอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบ เป็นทางที่จะทำให้เกิดความรู้ยิ่งเห็นจริงได้ส่วนหนึ่ง และเป็นส่วนสำคัญยิ่งกว่าส่วนอื่น ๆ.

(๔) การอ้างสุภาษิตอื่นมาประกอบนั้น นับว่าเป็นภาระสำคัญของนักเรียนมิใช่น้อย เพราะนอกจากจะต้องรู้ว่า ในที่เช่นไรควรอ้างสุภาษิตแล้ว ยังจะต้องรู้อีกด้วยว่าควรอ้างสุภาษิตไหน และบรรดาสุภาษิตที่ควรอ้างนั้น สุภาษิตไหนควรอ้างมากกว่ากัน เหมาะกว่ากัน และดีกว่ากัน ข้อนี้ นักเรียนมักจะถูกตำหนิเป็นส่วนมากที่อ้าง

สุภายิตไม่เหมาะ แต่ก็ไม่ถึงกับอ้างผิดทีเดียว เพียงแต่พอใช้ได้เท่านั้น แต่ถ้าอีกข้อหนึ่ง (เพราะความเกณฑ์ท่านให้อ้างสุภายิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ ข้อ) ก็เพียงแต่พอใช้ได้เหมือนกัน ก็อาจจะใช้ไม่ได้ นอกจากจะมีสำนวนโวหารเป็นต้นจะจริง ๆ จึงพอคุ้มได้บ้าง เพราะเหตุนี้ นักเรียนจะต้องเอาใจใส่ให้มากในเวลาเรียน ความเอาใจใส่ของนักเรียนชั้นนี้ (ชั้นมัธยมศึกษา) ในเวลาเรียน ก็คือพยายามหาความรู้ให้กว้างขวางสำหรับกระทู้ ๆ (กระทู้ในหนังสือพุทธศาสนาสุภายิตเล่ม ๒) เพราะบรรดากระทู้ทั้งหมดในหนังสือพุทธศาสนาสุภายิตเล่ม ๒ นั้น ย่อมทราบกันอยู่แล้วว่า ท่านคัดเลือกเอาแต่สุภายิตที่มีข้อธรรมง่าย ๆ ไม่ยากยาก เพื่อเป็นหลักสูตรของนักเรียนชั้นนี้ ส่วนความที่กว้างขวางออกไปอย่างไรวินั้น เป็นหน้าที่ของนักเรียนที่จะต้องพยายามศึกษาด้วยตนเอง.

อธิบายคำสั่งของสนามหลวง (บางตอน)

๑. ในคำสั่งของสนามหลวงตอนหนึ่งว่า " อ่างสุภายิตอื่นมาประกอบไม่น้อยกว่า ๒ ข้อ " นักเรียกฟังเข้าใจเถิดว่า " เราต้องอ่างมาให้ครบ ๒ ข้อ ขาดไม่ได้ แต่เกินได้ไม่ห้าม " เพราะฉะนั้นในกรณีที่เราแต่งกระทู้ ซึ่งแยกออกได้หลายประเด็น เราจะอ่างสุภายิตอื่นมาประกอบทุก ๆ ประเด็นก็ได้ และถือว่าถูกต้องตามหลักการแต่งจริง ๆ ด้วย หากนักเรียนพลิกกลับไปดูภาพสังเขปพร้อมทั้งตัวอย่างสังเขป ก็จะเห็นได้ว่าควรอ่างสุภายิตอื่นมาประกอบทุก ๆ ประเด็น และขอแนะนำเป็นพิเศษอีกว่า ในกระทู้ที่มีหลายประเด็น เราอ่างสุภายิตอื่นมาประกอบให้ได้สัก ๒ ข้อใน ๒ ประเด็น ส่วนในประเด็นที่เหลือ จะอ่างเอานิทานมาสาธกแทนสุภายิตก็ได้ หรือจะอ่างสุภายิตอื่นมาประกอบสลับ กับอ่างเอานิทานมาสาธกคนละประเด็นก็ได้ หรือในประเด็นเดียวกัน เราจะอ่างทั้งนิทานทั้งสุภายิตก็ได้. แต่ข้อที่ควรระวังคือ นิทานที่อ่างมาสาธกนั้น ไม่ควรให้ยืดเยื้อนัก และให้เลือกเอานิทานที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ พระสาวก หรือบุคคลสำคัญ ๆ ในทางโลก ที่ล่วงลับไปแล้ว ที่เหมาะ ๆ มาสาธก และเพื่อความเหมาะสม นักเรียนควรจะหาเวลาอ่านหนังสือธรรมบท หรือมงคลที่ป็นเสียบ้าง เพราะหนังสือ ๒ อย่างนี้ มีนิทานที่ควรอ่างมาสาธกมากทีเดียว.

อนึ่ง ในคำสั่งตอนนี้เองว่า " สุภายิตอื่น " นักเรียนฟังเข้าใจเถิดว่า " สุภายิตอื่นจากสุภายิตที่ยกขึ้นเป็นกระทู้ตั้ง " และฟังเข้าใจ

ต่อไปอีกว่า ท่านหมายเอาสุภายิตในหนังสือพุทธศาสนสุภายิตเล่ม ๒ โดยตรง, และโดยอ้อมหมายเอาสุภายิตในพระพุทธานุศาสตร์ทั่ว ๆ ไป. ฉะนั้น นักเรียนควรอ้างเอาเฉพาะสุภายิตในหนังสือพุทธศาสนสุภายิตเล่ม ๒ ดีกว่า เพราะถ้าไปอ้างเอาจากที่อื่นมา อาจจะถูกตำหนิว่า ไม่สมภูมิสมชั้นบ้าง เกินภูมิเกินชั้นบ้าง.

๒. การอ้างสุภายิตอื่นมาประกอบนั้น จำต้องบอกชื่อคัมภีร์ที่มาด้วย เพราะท่านสั่งต่อไปว่า " และบอกชื่อคัมภีร์ที่มาแห่งสุภายิตนั้นด้วย " โดยมุ่งอบรมธรรมาศัยของนักเรียนให้ทำอะไรต้องมีหลัก ไม่ใช่ทำส่ง ๆ ดังกล่าวมาบ้างแล้ว. ฉะนั้น นักเรียนไม่ควรสะเพร่า มักง่าย อ้างสุภายิตมาประกอบโดยไม่บอกชื่อคัมภีร์ที่มา ควรจะฝึกฝนตนไม่ให้สะเพร่ามักง่าย นักเรียนบางคนมักบ่นหนักใจในเรื่องบอกชื่อคัมภีร์ เห็นเป็นเรื่องเกินวิสัยที่จะจำมาบอกให้ถูกต้องได้ ความจริงถ้าเอาพุทธศาสนสุภายิตเล่ม ๒ มาเปิดอ่าน เลือกรุ่นเอาแต่ข้อที่เหมาะสม ๆ หมวดละ ๒ ข้อ แล้วท่องให้จำพร้อมทั้งคัมภีร์ที่มา ก็ไม่ต้องเที่ยวบ่นอยู่เลย.

๓. คำสั่งให้ตอนต่อมามีว่า " ห้ามอ้างสุภายิตซ้ำซ้อนกัน แต่จะอ้างซ้ำคัมภีร์ได้ไม่ห้าม " หมายความว่าสุภายิตข้อใด นักเรียนอ้างมาประกอบในประเด็นหนึ่งแล้ว ข้อนั้นอย่าอ้างมาประกอบในประเด็นอื่นอีก แต่คัมภีร์ที่มาของสุภายิตซ้ำกันก็ได้ เช่นสุภายิตที่อ้างมาประกอบในประเด็นที่ ๑ มาในสวดมนต์ฉบับหลวง ที่อ้างมาประกอบในประเด็นที่ ๒ ไม่ซ้ำซ้อนกันกับในประเด็นที่ ๑ คือคนละข้อกัน แต่

มาในสวดมนต์ฉบับหลวงเหมือนกัน โปรดพลิกกลับไปดูตัวอย่าง
สังเขปเถิด.

ข้อที่นักเรียนต้องใส่ใจเป็นพิเศษ

เฉพาะนักเรียนทุกคน ย่อมมีความปรารถนาอย่างเดียวกันอย่าง
หนึ่ง ข้อนั้นคือปรารถนาสอบไล่ได้ แต่ความปรารถนา นั้นจะสำเร็จ
ได้ก็อาศัยเหตุหลายประการ พุศตามหลักธรรมแล้ว ก็ต้องอ้างเอา
อิทธิบาทธรรม ดังนั้นนักเรียนต้องนำเอาอิทธิบาทธรรมเข้ามาช่วย
ในทุก ๆ วิชาในชั้นของตน ๆ ในที่นี้กล่าวเฉพาะวิชากระทู้ธรรม นัก
เรียนต้องเรียนให้รู้ ให้เข้าใจตามนัยที่ชี้แจงมาแล้วตั้งแต่ต้นทุกแห่งทุกมุม
นอกจากนั้น จำต้องใส่ใจเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นข้อที่กรรมการ
ตรวจข้อสอบไล่ เฟ่งเล็งพิจารณาให้คะแนนแก่นักเรียนที่ท่านเรียกว่า
"แนวการตรวจกระทู้ธรรม " ดังที่ท่านแม่กองธรรมสนามหลวง
ประกาศไว้ว่า

" แนวการตรวจกระทู้ธรรม

สำหรับกรรมการพิจารณาให้คะแนน "

๑. แต่งได้ตามกำหนด [๓ หน้ากระดาษสอบ (เว้นบรรทัด)
ขึ้นไป].
๒. อ้างกระทู้ได้ตามกฎและบอกที่มาได้ถูกต้อง.
๓. เชื่อมความกระทู้ได้ดี.
๔. อธิบายความสมกับกระทู้ที่ตั้งไว้.

๕. ใช้สำนวนสุภาพเรียบร้อย.

๖. ใช้ตัวสะกดการันต์ถูกส่วนมาก.

๗. สะอาด ไม่เปรอะเปื้อน.

ขอให้กรรมการของสนามหลวง ได้ปฏิบัติให้ชอบด้วยระเบียบ
เพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการสอบจงทุกประการ.

เพราะฉะนั้น นักเรียนผู้มุ่งเรียกรื่องเอาคะแนนจากกรรมการ
จำต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามแนวการตรวจนี้ด้วยให้จงได้.

บทเรียน

ต่อไปนี้เป็นบทเรียนที่ข้าพเจ้าเลือกคัดตัดตอนจากพระธรรม-
เทศนา ของท่านผู้รอบรู้ในทางพระศาสนา มาประมวลแสดงไว้ รวม
ทั้งสิ้น ๕ บท และทุกบท จักอำนวยความสะดวกแก่นักเรียนเป็นอย่างดี
ที่สุด ถ้านักเรียนเรียนด้วยความตั้งใจ จะได้รับประโยชน์อันงดงาม
ดังต่อไปนี้ :-

๑. จะทราบได้ว่า ทำนองเทศนา ต้องแต่งอย่างนี้.
๒. จะเข้าใจได้ดีว่า พระธรรมเทศนา มีลักษณะและเล่ห์เหลี่ยม
ลึกซึ้งเพียงไร.
๓. จะได้เห็นถ้อยคำ และสำนวนโวหารที่ท่านใช้ในทำนอง
เทศนา.
๔. จะรู้การเชื่อมสุภาหิตอย่างสนิทที่สุด.
๕. จะรู้จักที่สำหรับชักสุภาหิตมาอ้างเป็นอย่างดี.
๖. จะได้หลักพร้อมทั้งวิธีของการแต่งทำนองเทศนา อันเป็น
ข้อประสงค์ของนักเรียน.
๗. จะได้ประสบกลเม็ดต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องของการแต่งทำนอง
เทศนา.

รวมกล่าวว่า บทเรียนทั้ง ๕ บทต่อไปนี้ จะกลมกลืนกลาสติ
ปัญญาของนักเรียนให้รอบคอบเฉลียวฉลาด มีความสามารถในเชิงแต่ง
เป็นอย่างดี.

บทที่ ๑

"อันนิกรผู้อยู่ร่วมกัน ต่างคนต่างประพฤติธรรม จึงจะมี
ความสุขความเจริญ ธรรมย่อมคุ้มครองหมู่ให้ตั้งอยู่สงบเกษมสถาพร
นักปราชญ์ผู้เป็นศาสดาในทางศาสนา จึงสอนมหาชนให้ประพฤติธรรม
ท่านผู้ปกครองย่อมยกย่องธรรม และยอมกำจัดอธรรมเสีย ผู้ใด
ประพฤติผิดธรรม ทำร้ายกันก็ดี ทำโจรกรรมถือเอาทรัพย์แห่งกันก็ดี
ประพฤติผิดในกามก็ดี เจริญมุสาหลอกลวงกันก็ดี ย่อมลงอาชญา
แก่ผู้นั้น เช่นเดียวกับหนามขอกเอาหนามบ่ง การลงอาชญาที่นั้นไม่ใช่
ธรรมแท้ก็จริง แต่ทำตามหลักแห่งนิติบัญญัติล่วงหน้าไว้เพื่อกำจัด
อธรรม นับว่ายุติธรรม คือธรรมโดยบัญญัติ เป็นรัฐฎาภิบาลนโยบาย
ประการหนึ่ง เป็นกรณียะของท่านผู้ปกครองจะพึงถือเป็นหลัก. พระ
เจ้าจักรพรรดิราช ย่อมทรงสักการะเคารพนับถือธรรมเป็นใหญ่ มี
ธรรมเป็นธงชัยนำพระราชจรรยา. สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้ง
สามกาลก็ย่อมทรงเคารพในธรรม.

" ยะ จ อติตา สมุพุทธา	ยะ จ พุทธา อนาคตา
โย เจตริหิ สมุพุทธุโ	พหุณัน โสภนาสนัน
สพเพ สทุธมมครุโน	วิหริสุ วิหาคิ จ
อถาปี วิหริสสนุติ	เอธา พุทธาน ฐมมตา."

๑. จากมงคลวิเสสกา ของสมเด็จพระมหาสมณะเจ้า ฯ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งที่ล่วงแล้ว ทั้งที่ยังไม่มาถึง ทั้งในกาลบัดนี้ ผู้ยังโศกแห่งมหาชนให้หาย ทุกพระองค์ทรงเคารพในพระสัทธรรม เสด็จอยู่มาแล้วก็มี ยังเสด็จอยู่ก็มี จักเสด็จอยู่ข้างหน้าก็มี นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. จริงอย่างนั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย พระองค์ทรงประพาศธรรมเป็นหลัก ทรงตั้งพระพุทธบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณัติเพื่อรักษาธรรม ทรงวางโทษไว้สำหรับลงแก่ภิกษุผู้ละเมิดธรรม ตั้งแต่ปรับอาบัติขึ้นไป จนถึงนาสนะเสียจากคณะเป็นที่สุด ทรงอุคหนุนอำนาจสงฆ์ผู้รักษาพระพุทธบัญญัติ แม้ทรงพระมหากรุณาหาผู้เทียมถึงมิได้ ก็ไม่ทรงยกเว้นประทานแก่ผู้ประพาศผิดศีลธรรมควรนิกคหะ พระกรณาคณแม้เป็นธรรมที่ควรแผ่ไป ต่อแผ่ไปในฐานที่ควร จึงจักสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ได้รับ. สรุปความว่า การปราบอธรรมอันเป็นไปในคณะ เป็นกรณีะประการหนึ่งของท่านผู้ปกครอง.

อนึ่ง มิตรต่อมิตร ฝ่ายหนึ่งประพาศผิดศีลธรรม สามัคคีจำต้องแตก ตั้งอยู่โดยสัมพันธ์กันมิได้ เป็นกรณีะของพวกมิตร ผู้เป็นธรรมวาที จะช่วยกันนิกคหะมิตรผู้เป็นอธรรมวาที ในเมื่อไม่รับคำตักเตือน. ในพระพุทธศาสนา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสให้ภิกษุทั้งหลายผู้เห็นภิกษุรูปเดียวหรือหลายรูปประพาศผิดศีลธรรม ตักเตือนเธอ เมื่อไม่ฟังคำ ให้สวดประกาศนิกคหะด้วยอาบัติสังฆาทิเสสบ้าง ด้วยลงกรรมอย่างอื่นบ้าง ก็เพื่อปราบอธรรมรักษาความสม่ำเสมอในหมู่สงฆ์กรรมที่ลงเป็นอย่างแรงนั้น เรียกอุกเขปนียกรรม ยกเสียจากหมู่ไม่ให้

สมาคม ไม่คบหา ไม่รวมสมโภชด้วย ไม่ทำสามีจิกรรมตามลำดับผู้แก้
กล่าวโดยย่อ ถอนสิทธิแห่งภิกษุภาพของเธอเสีย กว่าจะรู้สำนึกตัว.

ศีลตามมฤตยา ความเป็นผู้เสมอกันด้วยศีล และ **ทฎฐิตามมฤตยา**
ความเป็นผู้เสมอกันด้วยความเห็น เป็นคุณสมบัติอันจะพึงปรารถนา
ในสงฆ์ เป็นไปเพื่อสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นไปเพื่อความ
ตั้งมั่นแห่งสงฆ์ เมื่อมีภิกษุประพฤติผิดธรรมของคณะ จึงเป็นธุระ
ของสหธรรมิกด้วยกันพึงห้ามปราม และจะพึงนิคคหะเสีย ไม่อย่างนั้น
จะเกิดเป็นก๊กที่เรียกว่านิกายขึ้น ทอนกำลังสงฆ์ลงไป ในที่สุดไม่ตั้ง
อยู่ได้. การปราบอธรรมอันเป็นไปในระหว่างมิตร เป็นกิจของมิตร
ด้วยกันดังนี้.

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ อดีตรองอธิการบดี
และประกาศทำสงครามกับกรุงเขมรนี้ และกรุงออสเตรียกับฮังการี
ในนามของกรุงสยาม ทรงพร่าสันติภาพเสีย ก็เพื่อจะทรงอุปถัมภ์
ธรรมในระหว่างมิตร เมื่อคำนึงถึงธรรมภาษิตว่า

" องค์กร ธนุชีวิตตยาปิ สพุพ "

จเช นโร ฆมมณฺสุสฺสรนฺโต "

ที่แปลว่า " เมื่อระลึกถึงธรรม ถึงคราวเข้า ทรัพย์ อวัยวะ แม้ชีวิต
ก็ควรสละเสียทั้งนั้น " เป็นอันห้ามรัฐประศาสน์ โดยประการอื่น.

หมายเหตุ :- บทเรียนบทนี้ หรือพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้จะให้

ความรู้แก่นักเรียนดังต่อไปนี้ :-

๑. ถ้อยคำทุก ๆ คำ หนักแน่นยิ่งนัก และบรรจุความไว้โดยบริบูรณ์ คือจะตัดออกเสียก็ไม่ได้ จะเพิ่มเข้าไปก็ไม่ได้ นี่คือความไพเราะสละสลวยแห่งถ้อยคำ.

๒. จำนวนโวหารทุก ๆ วรรค ทุก ๆ ตอน กินความลึกซึ้งและกว้างขวาง ยิ่งนึกก็ยิ่งคิด ยิ่งพิจารณาก็ยิ่งเห็น.

๓. เป็นเทศนาที่แสดงคติโลกและคติธรรม กลมกลืนกันที่สุด ไม่มีสะดุดแม้แต่เล็กน้อย.

๔. เรื่องในพระพุทธศาสนาที่นำมาแสดงก็ดี สุภาษิตที่ชักมาอ้างก็ดี ช่างเหมาะกับเหตุการณ์อย่างยิ่ง.

บทที่ ๒

" อันพระราชอาณาจักรจะวัฒนะหรือหายนะ แม้เพราะเหตุหลายอย่างประกอบกัน แต่เหตุที่เป็นสำคัญก็คือ พระเจ้าแผ่นดินผู้ปกครอง ถ้าพระเจ้าแผ่นดินของประเทศใดดี ประเทศนั้นย่อมมีความเจริญตามคราวที่จะเป็นได้ ถ้าพระเจ้าแผ่นดินใดไม่ดี ก็มีแต่จะช่วยซ้ำทำบ้านเมืองให้เสื่อมลงไปกว่าโอกาส สมด้วยพจนประพันธ์อันสมเด็จพระโลกนาถเจ้าตรีสัทบัณฑูรไว้ว่า

๑. จากมงคลวิเสศกถา ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ

" คุณนุญเจ ตรมานานัน ชิมุห์ คจฺจนฺติ ปุญฺคโว

สพฺพทา ตา ชิมุห์ คจฺจนฺติ เนตฺเตเต ชิมุห์ คเต สติ

" เมื่อฝูงโคกำลังข้ามน้ำอยู่ ถ้าโคผู้นำฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งปวงนั้น
ก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ถ้าโคผู้นำฝูงไปตรง โคทั้งปวงนั้นก็ยอมไปตรง
ตามกัน.

เอวมเว มนุสฺเสสุ

โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต

โส เจ อหฺมมํ จรติ

ปเลว อิตรา ปชา

ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ถ้าท่านผู้ทำได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ ประพฤติ
ไม่เป็นธรรมหรือเป็นธรรม นำที่ประชาชนนอกนี้จักเป็นเช่นนั้นบ้าง.

สพฺพํ รฏฺฐํ ทุกฺขํ เสติ

ราชา เจ โหตุยธฺมมิกो

ผิว่า พระราชไม่ตั้งอยู่ในธรรม แวนแคว้นทั้งปวงยอมตกทุกข์ยาก.

สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ

ราชา เจ โหติ ธฺมมิกो "

ถ้าพระราชาตั้งอยู่ในธรรม รั้งจังหวัดทั้งปวง ย่อมอยู่เย็นเป็นสุข "

ฉะนี้.

รับพระราชทานถวายเป็นศิษยานุศิษยานอรรธาธิบายแห่งพระพุทธภาษิตข้อ
นี้ โดยสรุปว่า ท่านผู้ได้รับสมมติให้เป็นใหญ่ในหมู่มนุษย์ที่ตั้งอยู่เป็น
ปึกแผ่นในแดนดินตำบลหนึ่ง ๆ ซึ่งเรียกว่าประเทศ เพื่อประโยชน์
จะได้เป็นผู้ปกครอง คือป้องกันและทำนุบำรุงหมุ่ นั้น ชื่อว่าพระราชา.
และพระราชนั้น ต่างกันโดยคุณสมบัติ เป็นจักรพรรดิราชมีอำนาจ
ครอบทั่วไปในชาติอื่นก็มี เป็นมูททากิสิตราช ได้รับอภิเษกเป็น
เอกอัครในจังหวัดทั่วรัฐประเทศก็มี เป็นแต่ราชัน "ได้ปกครองอาณา-

เขตเพียงโดยเอกเทศก็มี โดยบรรยายนี้ ตรงกับราชาธิราช มหาราช และราชา โดยลำดับกัน.

" ราชา มุข มนุสสุตาน "

" พระราชาเป็นประมุขของประชาชน " ที่ประชาชนจะพึงนิยมเป็นแบบอย่าง ถ้าทรงประพฤติในทางที่ผิด บาปชนได้อย่างก็จะกำเริบ ประพฤติทุจริตด้วยไม่ต้องเกรงขาม ถ้าทรงประพฤติแต่ในทางที่ชอบ พาลชนย่อมไม่กล้าลุกลามแรงร้าย ฝ่ายชนผู้รักดีได้อย่าง ก็น่าที่จะนิยมตามบ้าง เพราะเหตุที่ตั้งอยู่ในทางธรรม พระราชานั้นเป็นอันได้ निकะหะบาราบคนพาล และปิกะหะยกย่องคนสุภาพ. อนึ่ง พระราชานั้นเป็นเหตุสำคัญแห่งทุกข์สุขอันจะเกิดแก่ประชาราษฎร์ ถ้าทรงประพฤติไม่เป็นธรรม ก็สามารจนำทุกข์ภัยมาถึงพระองค์และผู้อื่น ถ้ายังยืนอยู่ในราชธรรม สุขสำราญก็จะเกิดมีทั่วกัน. อีกประการหนึ่ง พระราชานั้นเป็นยอดอยู่ในหมู่ หาผู้ปกครองมิได้ ถ้าจะไม่ทรงถือธรรมเป็นใหญ่ ก็ไม่มีอะไรเป็นที่พำนัก. เหตุดังนั้น โบราณกบัตถิต จึงได้ภายิตราชธรรมไว้เป็นหลักแห่งพระราชจริยา เป็นต้นว่าทศพิธราชธรรม จักรพรรดิวิัตต์และสังคหวิธี ที่พระราชาได้ทรงบำเพ็ญเป็นราชประเพณี ปกครองพระราชอาณาจักร ให้มั่งคั่งสมบูรณ์ปราศจากยุคเข็ญ เป็นที่ร่มเย็นของพสกนิกร มีพระเกียรติยศเดชาานุภาพขจรไปในทิศานุทิศ เป็นที่เกรงขามของปัจเจกมิตร ไม่กล้ามาบีบิตาสมแก่สุภายิตว่า

" ราชา รฏฐตฺส ปญญา ณ "

" พระราชา เป็นเครื่องปรากฏของแว่นแคว้น " คือแผ่นดินจะมี
สง่าก็เพราะมีพระราชาที่ดี. สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงรัฐ
ประศาสน์นัย คืออุบายเป็นเครื่องปกครองรัฐมณฑล ย่นเข้าไปในพระ
คาถาประพันธ์ในหนหลัง มีอรรถาธิบายดั่งรับพระราชทานถวายเป็น
วิสัยนามา ด้วยประการฉะนี้.

หมายเหตุ :- บทเรียนบทนี้ หรือพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้จะ
ให้ความรู้แก่นักเรียน ดังต่อไปนี้ :-

๑. การกล่าวถึงพระเจ้าแผ่นดิน ในลักษณะการใด ๆ ก็ตาม
ต้องระวังให้มาก ต้องประหยัดให้จงหนัก คำใด ๆ ที่กล่าวออกไป
คำนั้น ๆ จะต้องอยู่ในกรอบทั้งสิ้น ก็คำว่า กรอบในที่นี้ ประสงค์เอา
พระพุทธศาสนาที่ได้แก่สุภายิต เป็นต้น.

๒. พระบรมนามาภิไธยของสมเด็จพระพุทธเจ้า มีเป็นอันมาก
พอที่จะเลือกนำมาใช้ได้ดีที่สุด เพราะฉะนั้น ควรเลือกพระนามที่รับ
สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคหน้า ดังที่ปรากฏในพระธรรมเทศนานั้น
คือ " ก็มีแต่จะช่วยซำทำบ้านเมืองให้เสื่อมลงไปกว่าโอกาส สมด้วย
พจนประพันธ์อันสมเด็จพระโลกนาถเจ้าตรัสพันธุไว้ว่า " ดังนี้ ย่อม
เป็นที่นิยมของผู้แต่งเทศนาทั่วไป เพราะถือว่าทำให้ไพเราะขึ้น
ส่วนหนึ่ง.

๓. อย่าใช้คำพูดให้ตายตัวให้ขาดลงไป ในที่ ๆ ใช้ไม่ได้ คือเมื่อ
ใช้แล้วอาจผิดก็ได้ หรืออาจถูกก็ได้ เมื่อมีทั้งทางถูกทั้งทางผิดอยู่เช่นนี้

จึงควรระวังให้จงดี ข้อนี้ จะพึงเห็นได้จากพระธรรมเทศนานั้นที่ว่า " ถ้าทรงประพฤติแต่ในทางที่ชอบ พาลชนย่อมไม่กล้าลุกลามแรงร้าย ฝ่ายชนผู้รักดีได้อย่าง ก็น่าที่จะนิยมตามบ้าง เพราะเหตุที่ตั้งอยู่ในทางธรรม " ดังนี้ ตามที่ขีดสัญญประกาศไว้ นั้น จะเห็นได้ว่าเป็นคำที่ไม่ตามตัวไม่ขาดตัว เพราะมีคำว่า " แรงร้าย " " น่าที่ " และ " บ้าง " เข้าประกอบอยู่ ถ้าไม่มีคำเหล่านี้ประกอบ จะได้ความไปอีกอย่างหนึ่ง และความที่ได้นั้น ก็จะตายตัวขาดตัวลงไป ซึ่งผู้แต่งเทศนาที่รอบคอบระวังอย่างกวัดขันทีเดียว.

บทที่ ๓

" ทุก ๆ คน ย่อมมีความรู้ที่เป็นต้นเดิมประจำอยู่ด้วยกัน แต่ว่า
รู้น้อยบ้าง รู้นักบ้าง รู้ผิดบ้าง รู้ถูกบ้าง ต่าง ๆ กัน เพราะฉะนั้น
จึงทำผิดบ้าง ถูกบ้าง ให้สำเร็จผลเป็นชั่วบ้าง เป็นดีบ้าง น้อยบ้าง มาก
บ้าง ไม่เหมือนกัน ความที่เป็นเช่นนี้นั้น ก็เป็นไปตามความรู้นั่นเอง
ใครจะทำอะไร ให้นอกเหนือจากความรู้ไป หาได้ไม่ เหตุนี้ ผู้มุ่ง
จะทำกิจที่ตนประสงค์ในทางใดทางหนึ่ง เมื่อยังไม่ได้ความรู้ในกิจที่จะ
ทำนั้น จึงต้องยอมเสียเวลาของชีวิต ยอมเสียกำลังกายกำลังความคิด
และกำลังทรัพย์ ไปเล่าเรียนศึกษาในถิ่นต่าง ๆ ที่เห็นว่าจะได้ความรู้
เพื่อทำกิจที่ประสงค์ให้สำเร็จความมุ่งหมาย แต่ความรู้เพียงแต่เพื่อทำ
กิจการงานที่ประสงค์ให้สำเร็จเท่านั้น จะจัดว่าเป็นดีหรือเป็นชั่วยังหา
ได้ไม่ เพราะถ้าผู้ทำนำความรู้ไปใช้ในทางดี ก็ให้สำเร็จผลเป็น
ประโยชน์สุขแก่ตนและคนอื่น ถ้านำไปใช้ในทางชั่วทางผิด ก็ให้
สำเร็จผลเป็นโทษทุกข์แก่ตนและคนอื่น เห็นปรากฏอยู่ ผู้จะนำความ
รู้ไปใช้ในทางดีทางชอบ อันจะให้สำเร็จผลเป็นประโยชน์สุขแก่ตน
และคนอื่นได้ถูกต้อง ก็ต้องเป็นผู้รู้ธรรม พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่ง
เป็นพระบรมศาสดาของผู้นับถือพระพุทธศาสนา ก็เพราะทรงรู้ธรรม
ทรงบรรลุธรรมที่ไม่ตาย และปฏิบัติเป็นธรรมคือถูกต้อง ความรู้
เป็นเหตุให้ถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ท่านเรียกว่าโพธิ ซึ่งแปล

๑. จากธรรมเทศนาของสมเด็จพระวิจิตรญาณวงศ์.

ว่า รู้บ้าง ตื่นบ้าง รวมความเข้าด้วยกัน ควรแปลว่า ความรู้เป็นเหตุตื่นคือไม่หลงไหล หมายความว่า พระองค์ทรงรู้สิ่งใดตั้งต้นแต่รู้กาย และรู้โลก รู้สิ่งที่มีในโลก รู้ความเป็นไปของโลกตามเป็นจริง ไม่หลงไปในอารมณ์นั้น ๆ คือไม่หลงยินดีในส่วนที่น่ายินดี ไม่หลงยินร้ายในส่วนที่น่ายินร้าย ไม่หลงมกมายในส่วนที่น่าหลงมกมาย ทรงเห็นว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นแล้วก็แปรปรวนไป ในที่สุดก็สลายไป ได้ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะแปรไปเป็นทุกข์ เพราะต้องทน เป็นอนัตตา เพราะไม่ใช่ตน บังคับ (ส่วนผล) ไม่ได้ จึงเป็นทุกข์ ผู้ตื่นเพราะไม่หลง เป็นโลกุตระเหนือโลก จึงเป็นผู้ไม่แก่ไม่เจ็บไม่ตายตลอดถึงไม่เกิด ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อพระองค์ทรงแสดงคำสั่งสอนแก่ผู้อื่นด้วยพระกรุณา ก็ทรงชี้ความจริงซึ่งเป็นธรรมคือถูกต้อง และเป็นประโยชน์ และทรงผ่อนผันเพื่อให้เหมาะแก่ภูมิชั้นของผู้ฟัง คำสั่งสอนของพระองค์ซึ่งเรียกว่าศาสนธรรมจึงมีมาก. โดยปริยายหนึ่ง ทรงแสดงเหตุ คือกรรมที่บุคคลทำทางกาย ๑ ทางวาจา (คือพูด) ๑ ทางใจ (คือคิด) ๑ ว่าเป็นเหตุให้ผลแก่ผู้ทำ ส่วนผู้ทำจะพอใจหรือไม่ก็ตาม จะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ก็คงให้ผลอยู่นั่นเอง และให้ผลไม่เสมอกัน คือส่วนชั่วที่เรียกว่าอกรรมหรือบาปให้ผลชั่ว ส่วนที่ดี เรียกว่ากรรมหรือบุญให้ผลดี ดังพระพุทธานุญาตว่า

" น หิ ฌมฺโม อฌมฺโม จ อุโถ สมวิปากิโน
อฌมฺโม นิรยํ เนติ ฌมฺโม ปาเปติ สุคตํ "

แปลว่า " ธรรมและอธรรมทั้ง ๒ อย่างมีผลไม่เสมอกัน อธรรมย่อมนำไปสู่ที่ไม่มีความสุข ธรรมย่อมให้ถึงที่ไปที่ดีคือมีสุข " ดังนี้. ธรรมในที่นี้หมายถึงความดีความชอบ ที่เป็นความจริงและเป็นประโยชน์ อันตรงกันข้ามกับอธรรม.

คนที่เกิดมา ย่อมเป็นต่าง ๆ กัน คือเกิดในสกุลที่นิยมว่าดีบ้าง เลวบ้าง มีรูปพรรณดีบ้าง เลวบ้าง ฉลาดบ้าง โง่งบ้าง มีสุขมีทุกข์ น้อยบ้าง มากบ้าง เป็นต้น ท่านแสดงว่าเป็นเพราะเหตุ คือธรรมและอธรรม ได้แก้กรรมที่ได้ทำไว้ในปางก่อนต่าง ๆ กัน ถ้าธรรมคือกรรมที่ดีเป็นบุญกุศล เป็นเหตุ ก็ให้ผลดี ถ้าอธรรมคือกรรมที่ชั่วเป็นบาปอกุศล เป็นเหตุ ก็ให้ผลชั่ว คนเป็นต่าง ๆ กัน เพราะเหตุคือธรรมและอธรรม หรือกรรมที่ดีและกรรมที่ชั่ว ดังนี้.

ส่วนที่ล่วงไปแล้วจะเป็นอย่างไรก็ตาม ก็เป็นอันล่วงไปแล้วจะแก้ไม่ได้ เหตุในบัดนี้แหละเป็นสำคัญ เพราะจักต้องทำและจักให้ผลต่อไป ทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายหน้า ถ้าไม่เชื่อก็พึงพิจารณาดูในปัจจุบันเป็นเครื่องเทียบเคียง. ถ้าบุคคลมีความอยากได้อย่างแรงกล้า จนไม่นึกถึงผิดถูก เฟ่งแต่จะให้ได้อย่างเดียว (อภิชฌา) ก็ตาม มุ่งปองร้ายผู้อื่น (พยาบาท) ก็ตาม เห็นผิดจากคลองธรรมคือทางที่ผิด (มิจฉาทิฎฐิ) ก็ตาม และประกอบด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นมูล ย่อมมีใจกระวนกระวายเดือดร้อนมัวหมองมืดมนเป็นผลชั่ว เป็นทุกข์ทางใจที่ได้รับปรากฏแก่ตนเองในบัดนั้น แต่ไม่พิจารณาจึงไม่รู้ครั้นเมื่อทำกรรมชั่วลงทางกาย ทางวาจา เช่นลักเขาก็ก็นำ หรือ

ประหารเขาก็ตาม หลอกหลวงหรือด่าว่าเขาก็ตาม ถึงจะไม่มีใครทันตาม ก็ย่อมได้รับผล คือเป็นคนชั่วปรากฏ เพราะเหตุนั้น ๆ. นี่เป็นผลที่ได้รับในภายใน คือที่ตนเองหนีไม่พ้น และยังจะได้รับชั่ว เพราะถูกลงโทษตามกฎหมายอีกส่วนหนึ่ง คนที่มีใจกระวนกระวายเดือดร้อนมัวหมองนั้น จะอยู่บนปราสาทหรือในสถานใด ๆ ก็ไม่มีสุข และถ้าละโลกนี้ในเวลาที่มีจิตเป็นเช่นนั้น ก็น่าจะไปสู่ที่ไปที่ชั่ว (ทุคติ) ตามบทพระบาลีว่า

" จิตฺเต สงฺกิลฺลฺเห ทุคฺคตี ปาณฺณิเกขฺวา "

" เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ทุคติเป็นอันต้องหวัง " ถ้าบุคคลมีจิตปราศจากความอยากได้อันแรงกล้า (อนภิชฌา) ปราศจากมุงร้ายผู้อื่น (อพยบาท) เห็นชอบถูกต้องตามคลองธรรมคือทางที่ถูก (สัมมาทิฏฐิ) และประกอบด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ ซึ่งเป็นมูลย่อมมีใจสงบชุ่มชื่นผ่องใส เป็นผลดี เป็นสุขทางใจที่ได้รับปรากฏแก่ตนเองในบัดนั้น เมื่อพิจารณาพิจารณาจู้ ครั้นเมื่อทำกรรมดีลงทางกายทางวาจา เช่นช่วยอุดหนุนเพื่อแม่เจ้างานแก่ผู้อื่นที่สมควรก็ตาม ช่วยชีวิตผู้อื่นก็ตาม พูดถ้อยคำที่จริงและเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นก็ตาม ถึงจะไม่มีใครยกย่อง ก็ได้รับผลดี คือเป็นคนดี เพราะเหตุนั้น ๆ นี่เป็นผลดีที่ได้รับในภายใน คือ ที่ตนเองหนีไม่พ้น และยังจะได้รับผลดี เพราะเขายกย่องสรรเสริญ อาจได้ลาภยศอีกส่วนหนึ่ง คนที่มีใจสงบชุ่มชื่นผ่องใสเพราะความดีนั้น จะอยู่ที่บ้านป่าหรือสถานใด ๆ ก็มีสุข และถ้าละโลกนี้ไปในเวลาที่มีจิตเป็นเช่นนั้น ก็น่าจะไปสู่ที่ ๆ ดี

(สุกติ) ตามบทพระบาลีว่า

" จิตฺเต อสงฺกิลฺลฺเจ สุกฺติ ปาฏิกงฺขา "

" เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุกติเป็นหวังได้ " ดังนี้

เหตุอันใดที่ทำไปแล้ว จะแก้ให้เป็นไม่ได้ทำไม่ได้ ถึงผลที่เกิด เพราะเหตุนั้น ก็แก้ไม่ได้ ในเมื่อไม่แก้เหตุ เหมือนดังจับไฟเข้าแล้ว จะแก้ให้เป็นไม่จับไม่ได้ และผลที่เกิดจากจับไฟคือร้อน ก็แก้ให้ไม่ร้อนไม่ได้ จะแก้ได้ก็ด้วยทำเหตุใหม่ เหมือนดังปล่อยไฟเสียแล้ว หาของที่ดับพิษไฟมาทา ผลคือความหายร้อนก็ย่อมปรากฏ หรือดื่มยาพิษเข้าไปแล้ว จะแก้ให้เป็นไม่ดื่มไม่ได้ และผลที่เกิดแต่ดื่มยาพิษ ก็คงเป็นไปตามเหตุ ถ้าจะแก้ก็ต้องแก้เหตุ เช่นทำให้อาเจียนออกมาเสีย หรือหาของที่ทำลายฤทธิ์ยาพิษนั้นดื่มตามเข้าไป ผลที่เกิดแต่ดื่มยาพิษก็ย่อมระงับไปเอง เหตุอย่าง ๑ ย่อมแก้เหตุอย่าง ๑ ซึ่งตรงกันข้ามตามกำลัง ผลก็ย่อมปรากฏเป็นไปตามเหตุนั่นเอง ข้อนี้ฉันใด อกรรมหรือกรรมชั่วอันเป็นเหตุชั่วที่ได้ทำไปแล้ว จะแก้ให้เป็นไม่ทำไม่ได้ ผลชั่วก็ย่อมเกิดขึ้นตามเหตุ ถ้าจะแก้ก็ต้องประกอบธรรมหรือกรรมดี อันเป็นเหตุที่ดีขึ้น ผลดีจึงปรากฏตามเหตุก็ฉันนั้น เพราะฉะนั้น จึงมีสุภาษิตที่ท่านอ้างว่า พระสัมมาสัมพุทธะ ได้ตรัสไว้ว่า

" ยสุส ปาปี กตํ กम्मํ กุสเลน ปิถียติ "

แปลว่า " กรรมชั่วอันผู้ใดทำแล้ว อันผู้นั้นย่อมปิดกั้น (หรือละ) เสีย คือ ไม่ทำให้เกิดขึ้นอีก ด้วยกรรมอันเป็นกุศล " ดังนี้

เหตุนี้ ผู้หวังความเป็นคนดีตามคลองธรรมและประโยชน์สุข จึงสมควรศึกษาให้รู้จักธรรมและอธรรม หรือกรรมที่ดีคือบุญและกรรมที่ชั่วคือบาป และพยายามละอธรรมหรือกรรมที่ชั่ว ทำธรรมหรือกรรมที่ดีให้เจริญยิ่งขึ้น เพื่อประโยชน์ตนในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์แก่หมู่ เพื่อประโยชน์อย่างสูง ตามสามารถโดยลำดับ ไม่ควรประมาทว่ายังเป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่ ยังไม่ควรศึกษาให้รู้และปฏิบัติดี เพราะถึงยังเป็นหนุ่มเป็นสาว ก็เป็นคนดีหรือเป็นคนชั่วได้เท่ากับเป็นผู้ใหญ่ ทั้งอาจตายได้ในเวลาที่ยังเป็นเด็กหรือเป็นหนุ่มเป็นสาว เพราะชีวิตไม่มีกำหนดหมาย.

พระโพธิสัตว์เจ้าได้ทรงพยายามทำเหตุที่ดีละเหตุที่ชั่วมาโดยลำดับ ในชาติเป็นที่สุด จึงได้ประสบผลดี คือ เกิดในสกุลสูง มีรูปร่างฉลาด ศึกษาวิปัสสนาธรรมเป็นเยี่ยม มีทรัพย์ที่มีชีวิตและไม่ชีวิตมาก มีโรคภัยไข้เจ็บน้อย ในที่สุดเมื่อได้ทรงบำเพ็ญเหตุที่ดีเต็มที่ กำจัดเหตุที่ชั่วให้สิ้นไป จึงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ผู้รู้ผู้ตื่น เพราะไม่หลงด้วยพระองค์เองโดยชอบ พ้นจากเกิดแก่เจ็บตาย ด้วยประการฉะนี้.

หมายเหตุ :- บทเรียนบทนี้ หรือพระธรรมเทศนาถ้อยคำนี้ จะให้ความรู้แก่นักเรียน ดังต่อไปนี้

๑. ถ้อยคำและสำนวนโวหารชัดเจนและแจ่มแจ้งยิ่งนัก อันผู้ฟังหรือผู้อ่านจะพึงรู้อย่างเห็นจริงได้เป็นอย่างดี เพราะไม่มีข้อกำกวมหรือคลุมเครืออย่างใดอย่างหนึ่งเลย ทุก ๆ ข้อที่แสดง ฟังง่ายเข้าใจ

ง่าย แต่ทว่าไม่คาดหรือสามัญที่จะทำให้ผู้ฟังหรือผู้อ่านรู้สึกเมื่อรู้สึก
หน่าย นี่เป็นคุณสมบัติอย่างสูงที่นักเรียนควรมุ่งหมายและฝึกฝนให้เกิดมี
ขึ้นในตน.

๒ . พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้เป็นกัณฑ์ใหญ่ แต่สุภาษิตที่ท่าน
ชักมาอ้างมีเพียง ๔ แห่งเท่านั้น ถ้าพิจารณาดู จะเห็นได้ว่ามีอีกหลาย
แห่งที่ควรจะชักสุภาษิตมาอ้างอีกได้ แต่ท่านหาชักมาไม่ นี่แสดงว่า
ท่านถนอมนัก ท่านชักมาเฉพาะในที่จำเป็นเท่านั้น และจำเป็นอย่างไร
พิจารณาดูก็จะเห็นได้ เช่นตอนที่กล่าวถึงทุกติและสุคติและการแก้
กรรมชั่ว เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเรื่องจำเป็นทั้งสิ้น เพราะยากที่จะเห็น
หรือเห็นไม่ได้เลย ปรีชาญาณของสามัญชนไม่สามารถจะหยั่งได้ เมื่อ
ได้ชักสุภาษิตมาอ้าง เป็นอันตัดปัญหาใด ๆ ทั้งสิ้น.

บทที่ ๔

" สมเด็จพระมหาสมณเจ้า นั้น ทรงบริบูรณ์ด้วยพระสมบัติ ๓ คือ พระชาติสมบัติ พระวัยสมบัติ และพระคุณสมบัติ อันสำคัญ ทรงบากบั่นขามลวงอุปสรรคอันผ่านมาปรากฏในหน้าที่ ทรงรักษาพระคุณความดีไว้ไม่ให้เสื่อมสูญ มีแต่ทรงเพิ่มพูนให้ทวียิ่งขึ้น พ้นพระหฤทัยดำรงมั่นอยู่ในพระธรรม ไม่ป่วนปั่นไปตามอารมณ์และผัสสะ ซึ่งเป็นอิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์ ที่มายวนยั่วให้ทรงเมามัวยินดีตาม หรือคุกคามให้ทรงสะดุ้งหวาดหวั่นพรันพรึงรำคาญ มีพระปรีชาญาณว่องไวหลักแหลมตั้งเพชร ทรงวินิจฉัยเด็ดขาดได้รวดเร็วฉับพลัน ในเหตุการณ์ที่ควรและไม่ควรนั้น ๆ มีพระสติตั้งมั่นทั้งในสมบัติทั้งในวิบัติ ทรงดำเนินพระปฏิบัติในทางวิทยาศาสตร์ ทรงสามารถในสกสมัยและปรสมัย มีพระเกียรติพุ่งขจรไปในไกวัดสยามรัฐตลอดถึงไพรัชประเทศ เป็นมุณีศรีเสวตฤกษ์จรในสยามเมทนิคัล เป็นมุงขวัญฤกษ์ติมงคลอันอุดมของพระบรมราชจักรีวงศ์ ตลอดถึงสยามรัฐและพระพุทธศาสนา เพราะพระสัพปุริสคุณสัมปทา ที่มีในพระองค์ประกาศขจรไป เพิ่มพูนพระนามาภิไธยและพระเกียรติ ให้ปรากฏในวิฑูรประเทศนั้น ๆ ต้องด้วยพระพุทธพจนประพันธ์ว่า

" ทูเร สนุโต ปกาเสนุติ หิมวณุโต ว ปพพโต "

" สัตบุรุษ ย่อมปรากฏในที่ไกล เหมือนเขาหิมพานต์. " พระองค์มีพระ

๑. จากธรรมเทศนาของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ณาณวร เจริญ) วัดเทพศิรินทร์.

อนาคตังสญาณ อาจทรงหยั่งเห็นเหตุการณ์ข้างหน้า อันจะเกิดหายนะ และวิวัฒนาการแห่งพระศาสนาและบริษัท ทรงบริบูรณ์ด้วยพระคุณสมบัติ สัมปยุตธรรม ๗ ประการ มีธัมมัญญเป็นต้น มีปุคคัลญเป็นปรีโยสาน. ทรงเชี่ยวชาญในทางพระปริยัติธรรมเป็นเอกอัครยอดยิ่งแห่ง ปริยัติบัณฑิตอาจารย์ เพราะทรงแตกฉานในปฏิสัมภทาทั้ง ๔. มีพระปรีชาญาณรอบคอบสุขุมคัมภีรภาพอกุศลย์ ทรงแสดงธรรมพิจิตรแก่ผู้สดับ คูดมฺชัมชามแทรกเข้าไปในใจ เปลี่ยนอหยาสัยที่ดำทราทำให้ประณีต ดีขึ้น เหมาะแก่กาลเทศะและบริษัทในสมาคมนั้น ๆ เป็นทิฏฐานุคติ แห่งธรรมกถึกทั้งมวล สมควรได้รับพระเกียรติเป็นเอกอแห่งธรรมกถึก ทั้งหมด. และทรงดำรงพระอิสริยยศอย่างสูงสุดในพระบรมวงศานุวงศ์ และในบรรพชิตมณฑลทั่วสากลสยามราชอาณาจักร. ทรงบริบูรณ์ด้วย บัณฑิตลักษณะ คือ ทรงนำพาพระธุระอันมาถึงในหน้าที่ ไม่ทรงนำพา พระธุระอันยังไม่มาถึงซึ่งมิใช่วิสัย ต้องตามเทศนานัยแสดงลักษณะแห่ง บัณฑิตซึ่งเป็นพระพุทธานุภาพในทุกกัณฑ์ครุณีกายว่า

" อาคตํ ภารํ วหติ "

" บัณฑิตย่อมนำพาธุระที่มาถึงอย่าง ๑ "

" อนคตํ ภารํ น วหติ "

" ย่อมไม่นำพาธุระที่ยังไม่มาถึง ๑ " ดังนี้.

อนึ่ง ทรงบริบูรณ์ด้วยพระพรหิตปฏิปทา ทรงแบ่งเบารับพระราชภาระอันสำคัญ แห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าในทาง พระพุทธศาสนาทั้งหมด ทรงปรากฏว่ามีพระอุตสาหวิริยภาพอันยิ่ง

ใหญ่ ในอันที่จะทรงจัดกิจการบริหารป้องกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองทันสมัย อุบัติเหตุใด ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดอันตรายไม่เป็นผลอันดี ที่ยังไม่เกิดมีก็ทรงจัดการระวัง เมื่อพลาดพลั้งเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ทรงเข้มนจะมักเพื่อจักทรงระงับให้ราบคาบ ซื่อเสียดหายที่หายและ ละเอียดอันมีอยู่ ก็ตั้งพระหฤทัยตรวจตราดู เพื่อจะเลิกถอนผ่อนปรน ให้หมดสิ้นไป การใด ๆ เป็นทางแห่งความเจริญ แม้จะสำเร็จยาก เท้ายากสักปานไร ก็ไม่ทรงทอดพระอาลัย ทิ้งพระธุระ เมื่อเป็นกาละ ที่ทรงจัดขึ้น ส่วนที่ได้ทรงจัดไว้แล้วก็มีพระประสงค์จะรักษาให้ยืนยง คงที่ ทรงสอดส่องตรวจตราพระกรณีอยู่เป็นนิตย์ ในกิจพระศาสนา ทั้งฝ่ายปริยัติทั้งฝ่ายบริหาร เช่นทรงจัดการวางวิธีระเบียบการศึกษาและการสอบไล่ ทรงแต่งตำราทั้งธรรมทั้งวินัยบรรจุวิชาให้เจริญมาก ทรงขยายการเรียนธรรมวินัยซึ่งเป็นบุพพภาค ให้แผ่ออกไปในจังหวัดหัว เมือง อันยังไม่เคยมีมาแต่เก่าก่อน ทรงแนะนำพร้าสอนปลูกอชยาศัย คฤหัสถ์และบรรพชิต ให้มีจิตนิยมในเรื่องบริหาร ปฏิสังขรณ์ถาวร- วัตถุในสังฆิกาวาสที่ชำรุดทรุดโทรมเสื่อมทราม ให้งดงามเรียบร้อยดี ทรงบำเพ็ญความสามัคคีให้มีในพระสงฆ์และคฤหัสถ์ ให้สนิทสนมกลมเกลียวมั่นคง. ทรงพระอุตสาหะเสด็จตรวจตราการคณะ โปรดประทาน พระธรรมเทศนาแก่พุทธบริษัท ทั้งในกรุงและจังหวัดหัวเมือง ให้เป็น ประโยชน์รุ่งเรือง ประเทืองสุขแก่ประชานิกเป็นอันมาก ชื่อว่าโดย เสด็จสมเด็จเจ้าพระผู้มีพระภาค ในส่วนโลกัตถจริยา คือทรงประพฤติ ประโยชน์แก่โลก และในส่วนสัตตูปการสัมปทา คือทรงถึงพร้อม

ด้วยอุปการะแก่เวไนยสัตว์และทรงบริบูรณ์ด้วยพระคุณสมบัติ คือจตุพิช
พรหมวิหารและสังคหวัตถุ ๔ ทรงบำเพ็ญให้เป็นไปด้วยดีในพระประยูร
ญาติ และบรรพชิตคฤหัสถ์ตามสมควรแก่บริษัฐานกาลและบุคคล
นั้น ๆ ทรงสมบูรณ์ด้วยมิตรธรรมญาติธรรม อันพระกุศลนั้น ๆ หาก
อุปถัมภ์ให้ได้ทรงรับผลานิสงส์ มีพระเกียรติยศอันสูงสุดในพระบรม
วงศานุวงศ์เป็นมุนยนาคอาชาไนยอติชาติในวงศ์สกุล หนุนพระเชษฐ
ภคดาให้เพิ่มพูนพระอิสริยยศอันสูงศักดิ์ เป็นที่พึ่งพำนักของพระประยูร
ญาติและบรรพชิตคฤหัสถ์ เสด็จอุปบัติมายังประโยชน์และสุขให้สำเร็จ
แก่ประชุมชนทั่วไปทุกชั้น ทั้งพระราชวงศ์เสวกามาตย์ราษฎรตลอดถึง
รัฐมณฑล สมด้วยพระพุทธนิพนธ์ว่า

" ทูลโลก บุริสาชญโณ น โส สพพตฺถ ชายติ
ยตฺถ โส ชายติ ธีโร ตํ กุลํ สุขเมตฺติ. "

" บุษอาชาไนย คือท่านผู้องอาจ หาได้ยาก ย่อมไม่เกิดในที่ทั่วไป
ท่านผู้มีปัญญาเป็นอาชาไนยนั้น เกิดในสกุลใด สกุลนั้นย่อมได้
ความสุข " ดังนี้

พระอัครมหิตสมบัติและพระปรหิตปฏิบัติ เช่นมีนิทสสนนัยดังรับ
พระราชทานถวายเป็นวิสาขมาโดยสังฆิตตกถา เป็นพระคุณสัมปทามี
บริบูรณ์ ซึ่งได้ทรงทำประโยชน์แก่กุลอันยิ่งใหญ่ไพศาลแก่บริษัท
บริวารพระราชอาณาจักรและพระพุทธศาสนา นับว่ามีพระชนม์มาเต็ม
ไปด้วยประโยชน์ ไม่เป็นหมันมิได้ป่วยการ ทรงถือเอาแก่นสาร
และคุณอันประเสริฐแห่งร่างกายที่ไม่มีแก่นสาร ต้องตามพระพุทธ-

บรรหารที่ตรัสไว้ในปัญจกัตุตตรนิกายว่า

" สาราทายี จ โหติ วราทายี จ กายสุต "

" ผู้มีคุณความดี ชื่อว่าถือเอาสาระ และคุณอันประเสริฐแก่กาย "
 ดังนี้.

สมเด็จพระมหาสมณะเจ้า ผู้มีพระคุณนานัปการ ดังรับพระราชทานถวายวิสัยชานา มา แม้สิ้นพระชนม์ล่วงลับไป แต่พระคุณสมุทัย ยังเหลือปรากฏอยู่ในใจแห่งมหาชนแทนพระองค์สืบไปสิ้นกาลนาน ส่วนพระเบญจสกนธ์ก็เป็นที่ไปตามคติของสังขาร มีอาการเสื่อมสิ้นดับไปเป็นธรรมดา เหตุตั้งนั้น พุทธมามกชนผู้มีปริชาพิ้งบำเพ็ญความไม่ประมาทตามกระแสพระปัจฉิมโอวาทของสมเด็จพระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อจวนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ได้ทรงกำชับตรัสสอนไว้ว่า

" หนุททานิ ภิกขเว อามนุตยามิ โว อยธมฺมา สงฺขารา

อปปฺมาเทน สมฺปาเทถ "

" คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด " ดังนี้ ความไม่เผอเรอเรอเลินเล่อ ชื่อว่าอปปมาท โดยอรรถคือการไม่อยู่ปราศจากสติ ซึ่งเป็นเหตุอันวยสุขเป็นผล อันวิญญูชนสรรเสริญในบุญกิริยาทุกสิ่งสรรพ ดังพระชินสุภายิตพจนประพันธ์ว่า

" อปปฺมาทํ ปัสสฺสนฺติ ปุณฺณกิริยาสุ ปุณฺณิตา "

" บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญทั้งหมด "

อัปมาทนั้น สาธุชนควรบำเพ็ญให้เป็นไปในส่วนตนและผู้อื่น ทั้งใน
คติโลกทั้งในคตินิคม พ้นจากการปลั่งพลาด ได้บรรลุประโยชน์ตาม
ความปรารถนา ในกิจการและปฏิปทานั้น ๆ มีข้อนี้เป็นอานิสงส์ผล
สมเด็จพระนราสภทศพล จึงได้ตรัสเตือนพุทธบริษัทโดยเจาะจงว่า

" อปฺปมาทตา โหถ "

" ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้ยินดีในความไม่ประมาท " เมื่อนรชาติมีสติ
ไม่มัวเมา จึงคอยเฝ้ารักษาจิตบำเพ็ญประโยชน์กิจให้สำเร็จทั้งแก่ตน
และคนอื่น และได้บรรลุประโยชน์ ๓ คือ ทิฏฐุชัมมิกประโยชน์
สัมปราชิกประโยชน์ และปรมัตถประโยชน์ ตามสมควรแก่ข้อปฏิปทา.
อัปมาทนั้น ย่อมมีมาจากการพิจารณาเห็นความเสื่อมเป็นเบื้องต้น
บุคคลคิดถึงความเสื่อมทรามหรืออันตราย อันจักมีมากล้ากรายเกิดขึ้น
แก่ตน บริวารชน และทรัพย์สมบัติ จึงได้ไม่ประมาท มีสติคิดกำจัด
ป้องกันบริหาร ฝ่ายสาธุชนผู้คิดถึงความเสื่อมสิ้นของสังขารด้วยกำลัง
ชรา พยาธิ มัจจุราช จึงไม่ประมาท มัวเมา มีสติเฝ้ารักษาจิต เพียง
ละเลิกอกุศลทุจริตในกาย วาจา ใจ อบรมกุศลสุจริตให้เกิดมีในสันดาน
เพราะเหตุนี้ พระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสความเสื่อมไว้ในเบื้องต้นว่า

" วยธมฺมา สงฺขารา "

" สังขารทั้งหลาย มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา " ดังนี้ แล้วตรัสความ
ไม่ประมาทไว้ในเบื้องหลังว่า

" อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ "

" ท่านทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม " ดังนี้.

หมายเหตุ :- บทเรียนบทนี้ หรือพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ จะให้ความรู้แก่นักเรียนดังต่อไปนี้

๑. หลักสำคัญ ๆ ในการแต่งเป็นทำนองเทศน์ตามที่ได้พรรณนาไว้ในตอนต้นนั้น มีอยู่ในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้โดยบริบูรณ์ ถ้านักเรียนเรียนด้วยความตั้งใจ จักพบหลักสำคัญ ๆ เหล่านั้นเป็นแม่แท้ และจักเป็นประโยชน์ในการแต่งของนักเรียนยิ่งนัก.

๒. ในตอนต้นแห่งพระธรรมเทศนา แสดงพระมหาสมณคุณ ด้วยถ้อยคำและสำนวนโวหารอันไพเราะสละสลวย เป็นที่น่าจับใจเป็นอย่างยิ่ง. ในตอนปลาย แสดงธรรมมีกถาด้วยถ้อยคำและสำนวนโวหารอันหลักแหลมลึกซึ้ง เป็นที่น่าดูคิดเป็นที่สุด.

๓. การแต่งเป็นทำนองเทศน์ ตามหลักมีอยู่ว่า ต้องใช้ศัพท์บ้างในที่ ๆ ควรใช้ และถ้ารับสัมผัสกันก็อย่าให้เลอะ ความรู้สึกว่ายากนั้น เพราะจะต้องระมัดระวังให้เป็นไปพอดี แต่ถ้านักเรียนเรียนบทนี้แล้ว ถือเอาเป็นเนตติคือแบบอย่าง ความยากในเรื่องทั้งสองนั้น จักลดลงมากทีเดียว ความหนักใจของนักเรียนก็จักเบาบางลงไม่น้อย.

บทที่ ๕

" สทฺธิช วิคฺคํ ปุริสสุตฺต เสฏฺฐํ

ชฺมโม สุฉินฺโณ สุขมวาทติ

สจฺจ หเว สาทฺตฺรํ รสํ

ปญฺญาชีวี ชีวิทมาหุ เสฏฺฐนฺตฺติ. "

ศรัทธาเป็นคุณธรรมสำคัญ บุคคลทำให้เกิดขึ้นในจิตเป็นขั้นต้น แล้ว อาจให้เกิดผลความดีอื่น ๆ ต่อไปโดยลำดับ คุณพืชสำหรับ หว่านเพาะให้เกิดผลฉะนั้น ธรรมชาติที่ชื่อว่าศรัทธานี้ ประสงค์ความ เชื่อที่ประกอบด้วยปริชาเป็นญาณสัมปยุต นิยมนับถือความบริสุทธิ์เป็น ที่ตั้ง เชื่อต่อสิ่งที่ควรเชื่อ แจกออกโดยประเภทเป็น ๔ ประการ ความ เชื่อต่อเหตุคือการทำดีทำชั่ว เรียกว่า " กम्मสทฺธา " อย่าง ๑ ความเชื่อ ต่อผลอันเกิดแต่เหตุนั้น เรียกว่า " วิปากสทฺธา " อย่าง ๑ ความเชื่อ ว่าบรรดาสัตว์ไม่เลือกว่าชาติไหนภาษาไหน ล้วนมีกรรมสิ่งที่ตนทำเป็น ของตน คือ ทำดีได้รับผลดี ทำชั่วได้รับผลชั่ว เรียกว่า " กम्मสุต- กตาสทฺธา " อย่าง ๑ ความเชื่อต่อความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เรียก ว่า " ตถาคตโพธิสทฺธา " อย่าง ๑. ศรัทธามีประเภทดังพรรณนามานี้ เป็นคุณสมบัติอันเป็นเค้ามูลให้ประพฤติกความดี มีแก่ผู้ใดแล้ว ก็พาผู้ นั้นให้มันจิตคิดบากบั่นในที่จะทำกิจที่ตนคิดเห็นว่าเป็นการชอบ ไม่ท้อ ถอยหรือหวาดหวั่นแต่ภัยอันตราย มุ่งหลายแต่ความชอบธรรมเป็นใหญ่

ไม่นิยมในลาภอันจะเกิดมีด้วยประการอื่น พากเพียรทำกิจนั้นจนสำเร็จผลอันประเสริฐ เกิดความปลื้มใจ เหตุดังนี้ สมเด็จพระมหามุณีบรมสุตต จึงตรัสเทศนายกศรัทธาขึ้นเป็นอริยทรัพย์ โดยพุทธภาษิตว่า

" สทฺธิชฺช วิคฺคตํ ปุริสสุตฺต เสฏฺฐจฺฉ "

" ศรัทธา เป็นทรัพย์อันประเสริฐของคนในโลกนี้ " ดังนี้. และศรัทธา นี้เป็นเพื่อนสองกันความเปลี่ยวใจ ชักพาให้ประพฤติธรรมเป็นสุจริต มิให้ประพฤติดิจจากธรรมอันชอบ คุณความดีที่คุ้มครองรักษาผู้ปฏิบัติไว้มิให้ตกไปในที่ชั่ว ชื่อว่าธรรมอันชอบ คุณธรรมความดีที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ นักปราชญ์ยกย่องสรรเสริญไม่คัดค้าน บุคคลควรปฏิบัติให้มีขึ้นในตนโดยส่วนเดียว เพราะความดียิ่งมีมากขึ้นเพียงใด ก็ยิ่งเพิ่มพูนคุณสมบัติให้ไพบูรณ์เพียงนั้น อันคุณธรรมความดีย่อมมีมากเป็นอเนกนัย จะยกขึ้นถวายวิสาขนาในที่นี่โดยนิทสสนนัย ได้แก่การระแวงความเคารพต่อบุคคลควรเคารพ คุณข้อนี้ก็เป็นธรรมที่นักปราชญ์ยกย่องสรรเสริญว่า เป็นข้อปฏิบัติควรทำให้มีขึ้นในตน อาจคุ้มครองผู้ปฏิบัติไว้มิให้ตกไปในที่ชั่ว ธรรมดาผู้ที่ประพฤติดนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมทั้งปวง เพื่อหวังความสุขความเจริญแก่ตน เช่นจะปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าก็ดี หรือจะศึกษาศิลปวิทยาที่หาโทษมิได้ก็ดี ที่สุดแต่จะเจรจาปราศรัยกับประชุมชนก็ดี ต้องอาศัยความเคารพอ่อนน้อมเป็นเบื้องต้นช่วยอุปถัมภ์ด้วย จึงจะทำความปฏิบัติและความศึกษาเป็นต้นนั้น ให้บรรลุสุขุมประโยชน์ตามกาลตามสมัย การนำมาณะ

ความถือตนออกเสียแล้ว มาอภิวัตกราบไหว้ต้อนรับบูชาท่านที่ควร
อภิวัตกราบไหว้ต้อนรับบูชา คือพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า
หรืออาจารย์ และอุปัชฌาย์ บิณฑบาตหรือญาติของตนที่เป็นผู้ใหญ่กว่า
มีพี่ชายพี่หญิงเป็นต้น ชื่อว่าความเคารพต่อบุคคลควรเคารพ ผู้ที่
ประกอบด้วยความเคารพดังนี้ ย่อมได้บรรลุความสุขความเจริญไม่เสื่อมถอย
เหตุคั้งนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ในจูฬกัมมวิภังคสูตร มีใจ
ความว่า " สตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เป็นคนไม่กระด้างไม่มีมานะ
ไหว้บุคคลที่ควรไหว้ ต้อนรับบุคคลที่ควรต้อนรับ ให้นั่งนั่งแก่บุคคลที่
ควรให้ หลีกทางให้แก่บุคคลที่ควรหลีก ให้สักการะเคารพนับถือบูชา
บุคคลที่ควรสักการะเคารพนับถือบูชา สตรีหรือบุรุษนั้นครั้งทำลายขันธ
สิ้นชีพแล้ว ย่อมเข้าถึงโลกซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความสุขสำราญ คือสุคติ
ภพโลกสวรรค์ ด้วยอำนาจกรรมคือความเคารพที่ตนสมათานสั่งสมให้
บริบูรณ์นั้น ถ้าไม่เข้าถึงโลกเช่นนั้น มายังมนุษย์โลกนี้ ย่อมเกิดในสกุล
สูงมีสกุลกษัตริย์และอำมาตย์เป็นต้น. " ข้อปฏิบัติคือความเป็นคนไม่
กระด้าง เคารพต่อบุคคลควรเคารพนี้ เป็นไปเพื่อให้ผู้ประพฤติกเกิดใน
สกุลสูงด้วยประการฉะนี้ ผู้ประพฤดิธรรมคือการระด้วยอาการคือมีความ
นับถือจริง ๆ ดังฉัตรแก้วกัณฑ์ยন্ত্রาย ประพฤดิโดยเต็มฉันทอธยาสัย
เป็นนิจันรันดร ย่อมจะได้ประสบสุขสุขอัญญวิบูลผล ถึงยังไม่เป็นโอกาส
ก็ยังอาจได้ความชื่นบานที่เกิดแต่ความรู้สึได้ว่าได้ทำการอันปราศจากโทษ
เมื่อเป็น โอกาสก็ยังได้บรรลุประโยชน์สุขอย่างอื่น ๆ อีกเป็นอันสังสรรผล
ต้องตามสุภาษิตพุทธนิพนธ์ว่า

บทที่ ๕

" ฌมโม่ สุจิณโณ สุขมาวหาติ "

" ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว นำสุขมาให้ " และธรรมที่บุคคลประพฤติดีแล้ว ย่อมคักใจผู้ประพฤติให้ตั้งอยู่ในความสัตย์เที่ยงธรรมไม่เอนเอียง. ความประพฤติอะไรด้วยน้ำใจจริง ชื่อว่าความสัตย์ มีนิทสสนอุทาหรณ์ที่จะพึงแสดง ก็ความประพฤติเที่ยงธรรมในหน้าที่ ความซื่อตรงต่อมิตร และความสวามิภักดิ์ในเจ้าของตน และความกตัญญูในท่านผู้มีอุปการคุณ ความสัตย์นี้เป็นรสให้เกิดความชื่นบาน เป็นที่จับใจของชนทั้งปวง ล่วงเสียดซึ่งสรรพสที่ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยชีวหาวิญญูณาก็ดี ด้วยทวารอื่นก็ดี เพราะทำบุคคลให้สามัคคีพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยประกอบกิจนั้นให้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย สมตามเทศนานัยพุทธภาษิตว่า

" สจจํ หเว สาธุศรี รธานํ "

" ความสัตย์นั้นแล ดีกว่าสทั้งหลาย " ดังนี้ และความสัตย์นี้ย่อมชักนำให้บุคคลใช้ความตริตรอง ในที่จะประกอบกิจให้หลีกจากสรรพโทษที่เป็นอสังข์ธรรม เป็นทางได้ปัญญา. ปรีชาญาณที่รู้จักหลีกเลียงเหตุแห่งความเลื่อม และประกอบเหตุแห่งความเจริญ ชื่อว่าปัญญา ปัญญา นี้ เป็นที่นิยมนับถือของหมู่บัณฑิต มีสุภายิตสรรเสริญไว้ว่าเป็นดวงแก้วของนรชน สำหรับส่องทางคั่นสุขุมอรรถที่ลึกลับไม่ประจักษ์แจ้ง ไม่มีแสงอื่นจะเสมอเหมือน เป็นผู้ทำให้ดำเนินในกิจที่ชอบเป็นส่วนสุจริต บุคคลผู้ดำรงชีวิตด้วยปัญญานั้น ย่อมประกอบสรรพกิจการที่ปราศจากโทษ เพื่อหิตานุหิตประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้งสอง

ฝ่าย ไม่ประพศติมักง่ายเห็นประโยชน์ตนส่วนเดียว โดยบรรยายนี้
สมเด็จพระนราศกขรรมิศสราธิบดี จึงตรัสเทศนาโดยพุทธภาษิตว่า

" ปล่อยใจวี ชีวิตมาหุ เสฏฐัง "

" ปราชญ์กล่าวผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่าเป็นอยู่ประเสริฐสุด " ดังนี้. พระ
ธรรมเทศนาที่ถวายเป็นอุปัชฌายาธรรมนี้ สังเขปลงในคุณสมบัติ ๔ ประการ
คือศรัทธา ธรรม ความสัตย์ ปัญญา. คุณสมบัติทั้ง ๔ นี้ ต่าง
เป็นปัจจัยอุดหนุนกันต่อ ๆ ไปโดยลำดับ ศรัทธาให้บุคคลรับธรรมไว้
เป็นข้อประพศติ ธรรมยี่คิดให้คงอยู่ในความสัตย์ และความสัตย์เป็น
ปัจจัยให้ได้ปัญญา ส่วนปัญญาก็ชักพาให้บุคคลเข้าใจตามที่เป็นจริง เกิด
ศรัทธาเชื่อถือในความบริสุทธิ์ ประมวลกันเข้าเป็นธรรมสมาคมนัน
อุดมเอก เมื่อนรชนผู้เนื่องในหมู่ ตั้งแต่คนสามัญขึ้นไปถึงพระมหา
กษัตริย์เจ้าผู้ได้มรธาภิเษกแล้วก็ดี มาตั้งอยู่ในธรรมสมาคมนันมั่นคง
แล้ว ความงามความดีก็จะเกิดมีแก่นรชนผู้นั้นเป็นนิจกาล.

หมายเหตุ :- บทเรียนบทนี้ หรือพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ จะให้
ความรู้แก่นักเรียน ดังต่อไปนี้

๑. สำนวนโวหารและถ้อยคำในพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ นิ่ม
นวลและละเมียดละไมยิ่งนัก ข้อความที่แสดง ล้วนดำเนินตามหลัก
ทุก ๆ ข้อ ส่ออรรถาธิบายอันดีงามคือความสงบเสงี่ยมและอ่อนโยนไม่ผาด
โผน อันหมิ่นเหม่ต่อความผิดพลาด นี้เป็นมารยาทอย่างสำคัญของ

นักเทศก์ รวมทั้งผู้แก้กระทู้ธรรมด้วยประการหนึ่ง ซึ่งนักเรียนทุกคนควรอบรมให้มีในตนให้จงได้.

๒. นอกจากนั้น พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ ยังให้ตัวอย่างในความสัมพันธ์แห่งกระทู้ธรรมนั้น ๆ อีกส่วนหนึ่งด้วย กล่าวคือ เมื่อได้อธิบายกระทู้หนึ่งมาโดยลำดับแล้ว ในที่สุดจะดำเนินการอธิบายให้เข้าหากระทู้อีกกระทู้หนึ่ง เพื่อให้ข้อความกินกันกลืนกันอย่างไรนั้น พระธรรมเทศนากัณฑ์นี้จะสอนให้ทราบได้เป็นอย่างดี ขอให้นักเรียนจงเขียนโดยใช้ความสังเกตให้ถี่ถ้วน ก็จะทราบได้ตามประสงค์.

แบบประกอบนักธรรมโท - วิธีเรียงความแก้กระทู้ธรรมโท - หน้าที่ 56
คำสำหรับเชื่อมสุภาษิตที่อ้างมาประกอบ

๑. สมด้วยพจนประพันธ์สมเด็จพระโลกนาถเจ้าตรีสัจจพิรุณไว้
ตามที่มาใน---ว่า

๒. สมกับความในพระพุทธรูปนิพนธคาถา ที่พระศาสดาได้ตรัสไว้
อันมาใน---ว่า

๓. สมด้วยพระพุทธรูปนิพนธบรรหาร มีอาคตสถานที่มาใน---ว่า

๔. สมด้วยกระแสพระพุทธรูปนิพนธใน---ว่า

๕. สมจริงดังพระพุทธรูปนิพนธใน---ว่า

๖. สมแก่สุภาษิตใน---ว่า

๗. แม้นด้วยความแห่งพระคาถาประพันธ์พุทธรูปนิพนธใน---ว่า

๘. แม้พระพุทธรูปนิพนธใน---ก็ได้แสดงความนี้ไว้ว่า

๘. มีเทศนานัยวิธีดังที่มานี้---ว่า

๑๐. ต้องกับสุภายิตใน---ว่า

๑๑. ดังแสดงไว้ใน---ว่า

๑๒. ดังมีแจ้งใน---ว่า

๑๓. ข้อนี้ เข้าในพระพุทธพจน์ประพันธ์ อันมานี้---ว่า

๑๔. ข้อนี้ พึงทราบด้วยเทศนาที่ตรัสไว้ อันมานี้---ว่า

๑๕. เนื้อความที่บรรยายมานี้ ได้ในธรรมภาษิต ซึ่งปรากฏ
อยู่ใน---ว่า

๑๖. ข้อนี้ พึงเห็นสมตามพระบรมพุทโธวาทที่สมเด็จพระโลก-
นาถ ทรงภาษิตไว้ อันมานี้---ว่า

๑๗. เป็นความจริงอย่างนี้ สมเด็จพระมahanuni สัมมาสัมพุทธเจ้า
ก็ตรัสไว้ อันมานี้---ว่า

๑๘. จริงอย่างนั้น พระพุทธพจน์ประพันธ์รับสมอ้างมีอยู่ ดัง
กระทู้ที่มาใน---ว่า

๑๙. ตามคำที่กล่าวนี้ มีพระพุทธานุญาตเป็นหลักฐาน อันมีมา
ใน---ว่า

๒๐. มืองค์พยานแสดงไว้ ด้วยพระพุทธานุญาตข้อหนึ่ง ซึ่ง
มีมาใน---ว่า

๒๑. เพราะปริยายอย่างนี้ จึงได้มีพระพุทธานุญาตแจ้งอยู่ใน---ว่า

๒๒. ซึ่งควรสรรเสริญตามพุทธรูปนิพนธคาถา อันมาใน---ว่า
(สำหรับธรรมภาษิตที่อ้างมาประกอบนั้น เป็นคำกล่าวสรรเสริญ เช่น
" ทูลโลก ปุริสาชฌโย " บุรุษอาชาไนย [คือผู้พิเศษสามารถเข้าใจ
อะไรได้จับพลัน] หาได้ยาก)

๒๓. เหตุคั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จึงประทานพระ-
บรมพุทโธวาทเนื่องด้วย---ไว้ มีที่มาใน---ว่า (สำหรับธรรมภาษิต
ที่อ้างมาประกอบนั้น เนื่องด้วยการรักษาตัวเป็นต้น)

๒๔. อาศัยเหตุฉะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสเตือนสติไว้

มีที่มาใน---ว่า (สำหรับธรรมภาสิตที่อ้างมาประกอบนั้น เป็นคำเตือน
โดยตรง)

๒๕. เหตุคั้งนี้ สมเด็จพระสุคตทศพล จึงตรัสพระคาถาประทาน
เป็นพระบรมพุทโธวาทไว้ ใน---ว่า

หมายเหตุ :- บรรดาคำสำหรับเชื่อมสุภาสิตที่ชักมาอ้าง รวม
ทั้งสิ้น ๒๕ คำนั้น ข้าพเจ้าได้เลือกสรรนำมาแสดงไว้ เพื่อให้ความ
สะดวกแก่นักเรียน หวังว่านักเรียนคงจะได้รับความสะดวกไม่มากก็น้อย
แต่นักเรียนจะต้องรู้จักใช้ ในที่เช่นไร ควรใช้คำไหน ต้องเลือกพื้น
ให้จงดี ให้เหมาะกับที่นั้น ๆ เพราะคำทั้ง ๒๕ คำนั้น มิใช่เป็น
ไวพจน์ คือใช้แทนกันได้ทั้งหมดก็หาไม่ มีอยู่หลายคำที่เดียวที่ใช้แทน
กันไม่ได้ เช่นคำว่า " เหตุคั้งนี้--- " กับคำว่า " สมด้วย--- "
๒ คำนี้ ใช้แทนกันไม่ได้ แม้คำอื่นที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า " เหตุ " หรือ
" เพราะ " และที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า " สม " หรือ " ข้อนี้ " ก็คงเดียว
กัน ถ้าจะแบ่งคำทั้ง ๒๕ คำนั้นออกเป็น ๒ ประเภท ตามที่มีอยู่โดย
มากแล้ว ประเภท ๑ ได้แก่ " ประเภทเหตุ " อีกประเภท ๑ ได้แก่
" ประเภทสม " คำทั้ง ๒ ประเภทนี้ ใช้แทนกันไม่ได้ ต่างประเภท
ต่างก็ใช้ได้แต่เฉพาะในที่ของตน ๆ แต่พึงทราบว่คำที่อยู่ในประเภท
เดียวกัน ย่อมใช้แทนกันได้เสมอไป นอกจากจะไม่เหมาะไม่ไพอเพราะ
ไม่สละสลวยเท่านั้น.

มีคำถามสอดเข้ามาว่า ในที่เช่นไร ควรใช้คำประเภทเหตุ
และในที่เช่นไร ควรใช้คำประเภทสม ?

เพื่อให้นักเรียนได้รู้จริงเห็นจริงลงไปว่า ในที่เช่นนี้ต้องใช้คำ
ประเภทเหตุ และในเช่นนี้ต้องใช้คำประเภทสม จะได้นำตัวอย่าง
ที่ท่านผู้รู้ได้ใช้อย่างไร มาแสดงให้เห็น ดังต่อไปนี้ :-

ในที่ที่ต้องใช้คำ ประเภทเหตุ

" อันความดีที่บุคคลได้ประพฤติมา จำจะต้องรักษาไว้เป็นคู่ชีวิต
หาไม่ความผิดก็จะหักล้างเสียไม่เป็นผล เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระสุคต-
ทศพล ผู้ดำเนินแล้วดีในวิธีประพฤติพระองค์ จึงทรงภายิตพระคาถา
ประทานเป็นพระบรมพุทโธวาทไว้ว่า

**" อุภูจนนปฺปมาเทน สลฺยเมเมน ทเมน จ
ทปปี กยิราถ เมธาวิ ยํ โอโหมนาภิกิรติ "**

ความว่า " ให้ผู้มีปัญญาทำถิ่นฐานหรือความดีความงามให้เป็นที่เกาะ
ที่พำนักของตน อย่าให้ห้วงชลธิท่วมทำอันตรายได้ ด้วยความหมั่น
ไม่อยู่เฉย ด้วยความเอาใจใส่ไม่ประมาทเดินเลื้อ ด้วยความตรวจ
ตราระวังระไว และด้วยความปราบปรามใจให้อยู่ในอำนาจ และ
บาราศความเสียหาย " ฉะนี้.

ในที่ที่ใช้คำ ประเภทสม

" คนบางเหล่าเห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนในทางปัญญา อ่าง
ธรรมจักรเทศนาเป็นต้นมาสาธก และมุ่งไปในทางนั้น ถึงคัดค้าน
ทานศีลและปฏิบัติอย่างอื่นว่า ไม่ใช่พระพุทธศาสนาก็มี จริง พระ-

พุทธศาสนาสอนในทางปัญญา ความสำเร็จปัญญาเป็นแก่นแห่งพระพุทธศาสนา สมด้วยคำว่า

" ปัญญาตุตถํ พุรุษมจริยํ "

แปลว่า " พระศาสนามีปัญญาเป็นอย่างสูง " แต่สอนในทางอื่นอันเป็นพื้นแห่งปัญญาคด้วย.

ตามตัวอย่างที่แสดงมานี้ ถ้านักเรียนสังเกตดูให้ดี ก็จะทราบได้ว่า ในที่เช่นไร ควรใช้คำประเภทเหตุ และในที่เช่นไร ควรใช้คำประเภทสม แต่ในเรื่องนี้จะเอาแน่ไปทีเดียวไม่ได้ เพราะยอมย้ายไปตามรูปความที่จะพึงคัดแปลงให้เป็นไปอย่างไร ถ้ากล่าวตามทางสังเกตจากที่ท่านใช้ ตามอุทาหรณ์ที่ยกมาแสดงนั้นก็ดี ตามที่อื่น ๆ ก็ดี โดยมากมักเป็นดังนี้ คือถ้าสุภายิตที่ชักมาอ้างนั้น เป็นคำตัดเดือนแนะนำสั่งสอนโดยตรง คำสำหรับเชื่อมมักใช้คำประเภทเหตุ หากเป็นคำแสดงตามธรรมดาปรารถนาเรื่องต่าง ๆ หรือแสดงเป็นกลาง ๆ ไม่เชิงเป็นคำตัดเดือนแนะนำสั่งสอน คำสำหรับเชื่อมมักใช้คำประเภทสม แต่ข้อที่กล่าวนี้ จะนิยมลงเป็นแน่ทีเดียวหาได้ไม่ ขอนักเรียนจงพึงไว้เป็นความรู้ส่วนหนึ่งเท่านั้น.

อนึ่ง ในคำทั้ง ๒๕ คำนั้น กล่าวถึงพระพุทธภายิตทั้งนั้น ถ้านักเรียนจะใช้คำเหล่านั้น และสุภายิตที่จะชักมาอ้าง มิใช่เป็นพระพุทธภายิต ก็จงเปลี่ยนแปลงไปตามควร นอกจากนี้ ยังมีข้อที่ควรทราบอีกอย่างหนึ่ง คือในการเลือกใช้คำทั้ง ๒๕ คำนั้น ควรเลือกคำที่ได้สัมผัสกับคำสุดท้ายของวรรคต้น จึงจะไพเราะดี ตัวอย่างเช่น " การ

ปฏิบัติทางพระศาสนา คือประพฤติธรรมตามที่พระตถาคตเจ้าทรง
ประกาศไว้ แม้ให้วิบากคือความพ้นทุกข์เป็นที่สุด วิบุลผลส่วนหนึ่ง
แล้ว ก็ยังทำผู้ปฏิบัติให้มีความสุขในระหว่างความประพฤตินั้นเสมอไป
มีองค์พยานแสดงไว้ด้วยพระพุทธรูปทศกัณฐ์ข้อหนึ่งว่า

" ธรรมจารี สุขํ เสติ "

" ผู้ประพฤติธรรม อยู่เป็นสุข " ดังนี้ บัณฑิตชาติจึงนิมยินดีใน
พระธรรมนั้นเป็นนิตยกาล สมดังพระพุทธรูปทศกัณฐ์ที่ตรัสไว้ว่า

" ธรรมปีติ สุขํ เสติ วิปัสสนุเนน เจตสา
อริยปุปเวทิตะ ธรรมเม สทา รมติ ปญฺหิต "

" บัณฑิตผู้ประกอบด้วยธรรมปีติ ย่อมมีใจอันผ่องใส อยู่สบาย นอน
เป็นสุข รื่นรมย์ในธรรมที่พระอริยเจ้าประกาศแล้วทุกเมื่อ " ดังนี้.

อีกตัวอย่างหนึ่ง เช่น " อาการของจิตและวิธีรักษาจิตนั้น พึง
เห็นตามวจนประพันธ์พุทธรูปทศกัณฐ์ อันสมเด็จพระธรรมสามิสสรบรม-
ศาสดาตริสเทศนาว่า--- " ดังนี้.

ตัวอย่างนี้ มุ่งให้พระนามของพระพุทธเจ้าได้สัมผัสกับคำสุดท้าย
ของวรรคต้น พระนามของพระพุทธเจ้ามีเป็นอันมาก พอที่จะเลือกหา
ให้สัมผัสกันได้โดยไม่ยาก ควรที่นักเรียนจะเอาใจใส่ในเรื่องนี้บ้าง
ตามสมควร.